ANADOLU'DAN ROMA CUMHURİYET DÖNEMİ'NE AİT KADIN PORTRELERİ

ROMAN REPUBLICAN FEMALE PORTRAITS FROM ANATOLIA

Suhal SAĞLAN*

Makale Bilgisi
Başvuru: 17 Şubat 2016
Hakem Değerlendirmesi: 17 Mart 2016
Kabul: 17 Şubat 2017

Article Info
Received: February 17, 2016
Peer Review: March 17, 2016
Accepted: February 17, 2017

Anahtar Kelimeler: Roma Portre, Cumhuriyet Portre, Kadın Portre, Roma Heykeltraşlığı, Anadolu

Keywords: Roman Portrait, Republican Portrait, Female Portrait, Roman Sculpture, Anatolia

ÖZET

Anadolu'da bulunmuş olan ve sayıca çok az örnekle temsil edilen Roma Cumhuriyet Dönemi portreleri içerisinde tespit edilmiş olan yedi adet kadın portresi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Roma Cumhuriyet Dönemi portreciliğinin karakteristik özelliklerini yansıtan bu portreler, Dorylaion, Nicomedia, Sinope, Smyrna ve Ephesos'ta bulunmuşlardır. Sadece, Kopenhag Müzesinde sergilenen bir örneğin buluntu yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte, müze envanter kayıtlarında İstanbul'dan satın alınmış olduğu belirtilmektedir. Anadolu'da Hellenistik geleneğin mirasçısı Anadolulu ustalar tarafından şekillendirilmiş olan bu portrelerin ne yazık ki çok azı bilimsel kazılarda bulunmuştur. Orjinal kontekstlerinden uzakta, epigrafik delillerden yoksun olarak bulunmuş bu portreler, daha once yayımlanmış olmakla birlikte, bu çalışma ile yeniden ele alınmış, daha önceki yayınlarda elde edilmiş olan sonuçlar, yeni bulgular ışığında revize edilmiştir.

* Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/Türkiye. E-mail: suhalsaglan@selcuk.edu.tr
Bu makale, yazarın "Anadolu'da Roma Cumhuriyet Dönemi Portreleri" başlıklı Doktora tezinin bir bölümüdür (Bkz. Sağlan 2012). Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü'nün 09103006 numaralı projesi ile desteklenmiştir.

ABSTRACT

The subject of this work is, seven woman portraits from Anatolia. These examples, which have been identified among portrait samples dating to Roman Republic Period, are very rare. The portraits, which reflect the characteristic features of the portraiture of Roman Republic Period, have also been found in Dorylaion, Nicomedia, Sinope, Smyrna and Ephesos. One example exhibiting in Copenhagen Museum, without accurate location but according to the museum inventory register, is the only one which is purchased in Istanbul.

Unfortunately very few of these portraits, which were created by Anatolian craftsmen who were inheritors of the Hellenistic tradition, were found in scientific excavations. These portraits, which were found far from their original contexts and without epigraphically evidences, have been published earlier but outcomes from published materials have been revised in the light of new evidences.

Roma portre sanatının önemli bir bölümünü oluşturan Roma Cumhuriyet Dönemi portreleri, Roma'nın yayılmacı politikaları sonucu MÖ 1. yüzyılda Anadolu'da da görülmeye başlar. Bu portreler, Geç Hellenistik Dönem ile paralel ilerleyen bu süreçte[1], arkeoloji ve sanat tarihi açısından, insanlığın ortaya koyduğu sanat yapıtları içerisinde, Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkan, orijinal niteliği bakımından dikkate değer stil özellikleriyle oldukça önemli bir yere sahip ünik bir grubu oluşturur.

Roma sanatında, Yunan Arkaik ya da Klasik Dönemleri gibi sanat gelişimini gösteren evreler görülmez. Dolayısıyla Roma portre sanatında da bir düzen içerisinde, birbirini tamamlayan stil gelişimini takip etmek oldukça güçtür. Cumhuriyet portreciliği üzerinde çalışırken sadece mevcut örneklerin dengesizlikleri, orantısızlıklarıyla değil, ayrıca bu malzemenin kendisinin birbirine benzemeyen sanatsal prensiplerinin tespiti, birbirinden farklı şekilde gelişen safhaları ve bölgesel gelenek ve stillerin yansımaları da dikkate alınmalıdır[2]. Bu nedenle "Cumhuriyet Portresi" terimi, tek tip ve uyumlu bir stil akımı olarak düşünülmemelidir. Bu terim, Romalıların hüküm sürmüş olduğu coğrafyalarda, bölge ve dönemlere göre değişen ve bu açıdan benzersiz bir Romalı karakteri ifade ederken ayrıca, pek çok değişkeni de içinde barındıran, eklektik bir niteliği ortaya koymaktadır.

Günümüze ulaşabilen eserlerin gösterdiği üzere, Cumhuriyet portreciliği MÖ 2. ve 1. yüzyıllarda büyük bir gelişme göstermiş ve bu dönem, araştırmacılar tarafından, benzersiz bir Romalı nitelik taşıyan portreciliğin çıkış noktası olarak kabul edilmiştir[3]. Roma Cumhuriyet portrelerinde görülen gerçekçiliğin sert stili, konsüllerden tüccarlara, azadlılardan aristokratlara kadar Roma toplumunun tüm tabakalarında moda olmuş, Augustus ve ailesinin Klasisistik stiliyle MÖ geç 30 ve erken 20'lerde paralel gittikten sonra MÖ 1. yüzyılın sonunda sona ermiştir[4].

Gerçekçi işlenmiş fizyonominin ön planda olduğu Cumhuriyet Dönemi portre stilinin MÖ 2. yüzyıl sonunda neredeyse birdenbire ortaya çıkması ilginçtir. G. Richter, bu stilin Etrüsk, Mısır, Hellenistik sanatın ve bunların pek çok ara tonu, kombinasyonu olduğunu belirtmiştir[5]. Ancak bu birdenbire ortaya çıkış, ikna edici bir biçimde kanıtlanmamıştır. Zira Cumhuriyet portreleri ortaya çıkana kadar, Cumhuriyet portrelerine her açıdan benzeyen, Cumhuriyet portreleri gibi gerçekçi işlenmiş ne İtalya'da, ne Mısır'da, ne de Hellenistik Doğu'da portre vardı[6]. R.R.R. Smith, Cumhuriyet portre stilinin, büyük olasılıkla dönemin sosyal ve politik tarihiyle, stilistik etkileşimden çok tutumla ilgili olduğunu belirtmiştir[7].

Bu dönemde, özellikle MÖ 1. yüzyılın ortalarından sonra, Anadolu'da üretilmiş olan portre sayısı çok fazla değildir. Köklü bir heykeltraşlık geleneğinin varlığı şüphesiz olan bir bölgede Roma Cumhuriyet Dönemi portre anlayışına uygun portrelerin bu sayıca azlığı, dönemin çalkantılı siyasi yapısından kaynaklı belirsizliklerin beraberinde getirdiği ekonomik zorluklardan kaynaklanıyor olmalıdır. Bu koşullar kentlerin sanatsal faaliyetlerini eskisi gibi sürdürmelerini ve yeni eserler üretmelerini büyük ölçüde engellemiştir[8]. Böyle bir ortamda üretilmiş olan Roma Cumhuriyet Dönemi portreleri içerisinde, Anadolu'da üretilmiş ve günümüze kadar ulaşabilmiş, Dorylaion, Nicomedia, Sinope ve Smyrna'dan birer, Ephesos'tan iki adet portre ile birlikte, buluntu yeri kesin olarak bilinmeyen ancak Kopenhag Müzesi kayıtlarında İstanbul'dan satın alınmış olduğu belirtilen bir kadın portresi olmak üzere yedi adet kadın portresi tespit edilmiştir. Makalenin konusunu oluşturan bu portreler, daha önce yayımlanmış olmakla birlikte, dataylı tanımlama ve stilistik incelemeleri yapılmamıştır. Bu makalede, daha önceki yayınlarda kısaca tanıtılan eserler yeniden ele alınmış, elde edilmiş olan sonuçlar revize edilmiştir.

Roma Cumhuriyet Dönemi içerisinde yapılmış olup, Anadolu Geç Hellenistik Dönemi ile birlikte neredeyse bir yüzyıllık bir süreçte üretilmiş olan portrelerden, Hellenistik kraliçelere ait olanlar değerlendirmeye alınmamıştır[9]. Yine bu dönem içerisinde yapılmış ancak Roma Cumhuriyet portre stilini kesinlikle yansıtmayan ideal yontular da değerlendirme dışında tutulmuştur[10].

[1] Hellenistik Dönem genel olarak Büyük İskender'in Persleri son olarak yendiği Gaugamela Savaşı'yla (MÖ 331) başlatılmakta ve Aktium Savaşı (MÖ 30) ile sonlandırılmaktadır. Bkz. Ridgway 2001: 3.

[2] Hiesinger 1973: 806.

[3] Kleiner 1992: 33.

[4] Smith 1981: 28.

[5] Richter 1955: 39 vd.

[6] Smith 1981: 26.

[7] Smith 1981: 26.

[8] Erkoç 2013: 220, dn. 2.

[9] Pergamon'da, Hera Tapınağı yakınlarında bulunmuş olup, İzmir Müzesinde sergilenen (Env. Nr. 534) ve G. Hübner ve K. Fittschen tarafından, Bragitarus'un kız kardeşi, Galat Prensesi Adobogiona'yı tasvir ettiği öne sürülen bir portre bunlar arasında yer almaktadır. Pergamon'da bulunmuş olan ve hemen hemen aynı yıllarda yapılmış Diodoros Pasparos portresi Roma Cumhuriyet Dönemi portre özelliklerini tam olarak yansıtırken, Adobogiona portresi için gerçekçiliğe gerek duyulmamış, yüksek derecede idealize edilerek bir tanrıça başı ya da kraliçe portresi olarak yapılmıştır. Adobogiona portresi için bkz. Hübner 1986: 138 vd., Lev. 51; Fittschen 2001: 109- 117, Res. 1-2. Diodoros Pasparos portresi için bkz. Radt 1975: 363, Res. 9; Hübner 1986: 127 vd, Lev. 44- 46.

[10] MÖ 99 veya MÖ 62 yılında görev yapmış olan Romalı yönetici

Bunların dışında, Cumhuriyet portrelerine benzer biçimde gerçekçi, bireysel özelliklerin betimlenmiş olduğu ancak güçlü bir Augustus Dönemi Klasisizmi'ni yansıtan portrelere de bu çalışmada yer verilmemiştir[11].

Nr. 1: Dorylaion'dan Genç Kız Portresi[12] (Fig. 1, 2)

Normal boyutlarda yapılmış olan portre, genç bir kadını tasvir etmektedir. Saçlar, her bir yanda üçer tane olmak üzere altı dilimli "Melonenfrisur"[13] (Kavun dilimi) saç tipinde, arkaya doğru ense üzerinde küçük, kelebek biçimli bir saç topuzu şeklinde toplanmıştır. Üst kısımları saçların altında kalmış olan kulakların görünen alt kısımlarından, etli ve büyük oldukları anlaşılmaktadır. Dar alın, üst kısımda adeta bir peruk gibi yerleştirilmiş saçlar tarafından yarım daire biçiminde çevrelenmiştir. Kaşlar, burun hattının devamı olarak yay biçimlidir. İri ve açık, badem biçimli gözler, altta ve üstte dar ve keskin konturlu gözkapakları tarafından çevrelenmiştir. Üst göz kapağı daha yüksek ve kavisli işlenmişken, alt göz kapağı daha düz ve daha yumuşaktır. Göz yuvarlakları, alt ve üst göz kapaklarından belirgin şekilde ayrılmıştır. Gözyaşı kanalları belli edilmiştir. Gözlerin iç köşeleri, belirgin işlenmiş kaşların altında gölgede kalmıştır. Dış köşelerde ise yumuşak ve şişkin orbitaller dikkat çeker. Kaşlar ve üst göz kapakları arasındaki mesafe çok dar tutulmuştur. Küçük burnun profili, Yunan profiline

Figür 1: Dorylaion'dan Genç Kız Portresi. Oxford (Mississippi) Üniversite Müzesi. / *Portrait of a Young Girl from Dorylaion. Oxford (Mississippi) University Museum. (İnan / Rosenbaum 1979: Lev. 154. 1)*

Figür 2: Dorylaion'dan Genç Kız Portresi. Oxford (Mississippi) Üniversite Müzesi. / *Portrait of a Young Girl from Dorylaion. Oxford (Mississippi) University Museum. (İnan / Rosenbaum 1979: Lev. 154. 3)*

Lucius Valerius Flaccus'un, annesi Baebia (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 550) ve eşi Saufeia'nın (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 822) onuruna Menderes Magnesiası'nda yaptırmış olduğu, normal boyutların üzerinde giyimli yontularının yazıtları olmasa, Hellenistik tanrıça yontularından ayırt etmek imkansızdır. Baebia ve Saufeia yontuları için bkz. Pinkwart 1973: 149- 60. Stratonikeia'da bulunmuş olup İzmir Müzesinde sergilenmekte olan (İzmir Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 539), benzer özellikleri taşıyan ve R. Özgan tarafından MÖ 1. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen bir başka kadın yontusu için bkz. Özgan 1999: 84, Nr. H 58, Lev. 25, c.d.

[11] Menderes Magnesiası'nda bulunmuş olup, İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmekte olan iki yontu portrede (Env. Nr. 608 ve 609), bireysel fizyonomik özelliklerin zayıflamış, ideal genelleştirmelerin yoğunluk kazanmış olduğu görülür. Magnesia portreleri için bkz. İnan/Rosenbaum 1966: Nr. 223, Nr. 222.

[12] Oxford (Mississippi) Üniversite Müzesi, Env. Nr. S 18: İnce grenli beyaz mermer, yük. 25,5 cm, gen. 16 cm, der. 23,5 cm, başın tepesinden çeneye 22,6 cm. Boynun ortasından kırıktır. Burun, çene, elmacık kemikleri ve boyun kenarlarındaki yüzeysel kopmalar, yüz ve saçlardaki daha küçük aşınmalar haricinde iyi durumdadır: Robinson 1939: 249 vd., Lev. 9. 8-10; İnan/ Rosenbaum 1979: 244, Nr. 220, Lev. 154.

[13] Gkikaki 2011: 453 vd. MÖ 4. yüzyıldan itibaren sikkeler, mezar kabartmaları, adak kabartmaları ve büyük heykellerde karşımıza çıkan, Hellenistik Dönem'den itibaren yaygın olarak kullanılan "melonenfrisur"(kavun dilimi) saç stilinde saç birbirine koşut perçemler şeklinde oluşturulmakta, bu perçemler kendi içinde dönüp başın arka kısmında bir topuz oluşturmaktadır. "Melonenfrisur"un Roma'da uygulanışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bartman 1999: 30 vd; Görkay 2006, 172-173.

benzer şekilde düz yapılmıştır. Yüz oval, yanaklar dolgundur. Belirgin elmacık kemiklerinin yüksek yerleştirilişi sebebiyle gözlerin altında hafif bir çöküntü meydana gelmiştir. Küçük ağzın dudakları hafif aralık olarak şekillendirilmiştir. Alt dudak, üst dudağın hayli gerisinde kalmıştır. Alt dudaktan çeneye geçişteki kanal derin tutulmuştur. Etli çene yuvarlaktır. Çene altı yağlı, boyun oldukça kalın şekillendirilmiştir. Gözler, direkt olarak karşıya bakmaktadır. Yüze ciddi ve düşünceli bir ifade hakimdir. Hatta yüzde biraz hüzün sezilir. Yüz özelliklerinin bu sade işlenişi, saçın düzenlenişinde de kendisini gösterir. Başın arkası, saç topuzu ve ense de özenle işlenmiş olduğundan, portrenin bir niş içerisinde ya da duvar önünde sergilenmek üzere değil, her açıdan görülebilecek şekilde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Baş, arkada küçük bir topuzla toplanmış altı dilimli Melonenfrisur'u ile genç bir kadının oldukça idealize edilmiş bir portresini yansıtır. Bireysel özellikleri çok küçük ayrıntılarda yakalamak mümkündür. Neredeyse yatay bir çizgi şeklindeki alt göz kapağı ve yarım daire biçimli üst göz kapaklarının çevrelediği iri badem gözler, ağzın ve dudakların biçimi, yağlı çene altı ve oldukça kalın boyun, bu başa portre niteliği kazandıran kişisel işaretlerdir. Bu kişisel fizyonomik özellikler, Dorylaion portresinin Roma Cumhuriyet Dönemi portre geleneği içerisinde yapılmış olduğunu gösterir.

Dorylaion'lu genç kızın saç stili, Hellenistik Dönem'den beri bilinen bir şekildedir[14]. Bu saç stili, çoğu Ptolemaios kraliçesi tarafından da uygulanmıştır[15]. Roma Dönemi'nde pek çok portre, idealize edilmiş Yunan Tanrıçaları'ndan ya da Hellenistik Dönem kraliçelerinden etkilenilerek yapılmıştır. VII. Kleopatra'nın Ptolemaik-Hellenistik saç stilinin, Cumhuriyet Dönemi kadın saç stillerine güçlü bir etkisi olmuş ve bu etki Augustus Dönemi'ne kadar devam etmiştir[16].

Roma Cumhuriyet Dönemi'nde, "Melonenfrisur" stilinin çok çeşitli uygulamaları da popüler bir saç biçimi olarak kullanılmaya devam etmiştir[17]. Bazı araştırmacılar, saçın altı bölüm halinde düzenlenişinin, MÖ 2. yüzyıla işaret ettiğini belirtmişlerdir[18]. D. M. Robinson, Dorylaion portresinin, Geç Hellenistik Dönem'e ait olduğunu ve stilinin de Roma Dönemi öncesini yansıttığını belirterek, MÖ 2. yüzyıl sonu veya MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına ait olabileceğini öne sürmüştür[19]. Ancak, bu saç stilinin Roma Dönemi'nde de yaygın olarak kullanılmış olduğu bilinmektedir[20] ve ayrıca Dorylaion portresinin kişisel yüz özellikleri, Hellenistik Dönem'den etkiler taşımakla birlikte, açıkça Roma Cumhuriyet Dönemi'ni işaret etmektedir.

Kyrene'de bulunmuş ve Bengazi Müzesinde sergilenmekte olan genç bir kız portresi[21], Dorylaion portresi ile saç işlenişi açısından karşılaştırılabilir. MÖ 50-30 yılları arasına tarihlendirilen Bengazi portresinde de saçlar, Dorylaion portresindeki gibi, birbirinden derin kanallarla ayrılmış dolgun bölümler halinde düzenlenerek arkada bir topuzla birleştirilmiştir. Saç telleri uzun, etli ve dalgalı olarak verilmiştir[22].

Dorylaion portresi, gözlerin ve burnun biçimlendirilişi, yüz hatlarındaki yumuşak geçişler açısından, British Müzesinde sergilenen ve yine Kyrene'de bulunmuş bir başka genç kız portresiyle yakınlık gösterir[23]. Geç Hellenistik Dönem'e ait yumuşak işçiliği yansıtan bu bölümler dışında, saçlardaki tekrarlar, özensizce ve şematik olarak biçimlendirilmiş gözler, ağzın ve dudakların biçimi, yağlı çene altı ve oldukça kalın boyun gibi karakteristik özellikler, Dorylaion portresinin Roma Cumhuriyet Dönemi'nde, Roma Cumhuriyet portre geleneğine bağlı olarak yapılmış olduğunu ortaya koyar. Stilistik özellikler, portrenin MÖ 1. yüzyıl ortalarında yapılmış olabileceğini göstermektedir.

[14] Dresden Müzesinde bulunan, MÖ 4. yüzyıla ait "Büyük Herculaneumlu" (Env. Nr. Hm. 326) ve "Küçük Herculaneumlu" (Env. Nr. Hm 327) olarak bilinen kadın yontularında, saçların bu şekilde bölümlendirilmelerine rastlanır. Bkz. Daehner 2008: Lev.1-6 ve Lev. 7- 14. Yine benzer biçimde işlenmiş olan Atina Ulusal Müzesinde sergilenen Aegium ve Delos yontuları, MÖ 4. yüzyıl orijinallerinin Roma Dönemi kopyalarıdır. Aegium: Atina Ulusal Müzesi, Env. Nr. 242: Kaltsas 2002: 268- 269, Kat. Nr. 562 (resimlerle birlikte). Delos: Atina Ulusal Müzesi, Env. Nr. 1827: Kaltsas 2002: 268- 269, Kat. Nr. 561 (resimlerle birlikte). Lateran Müzesindeki bir başka Roma Dönemi kopyası olan genç kız başında yine aynı düzenleme görülür: Vatikan Lateran Müzesi, Env. Nr. 10183: Vorster 2004: 95- 96, Kat. Nr. 46, Lev. 63. 1,4.

[15] 2. Berenike sikkeleri için bkz. Toynbee 1978: 81, Nr. 123; Smith 1988: Lev. 75. 6,7; Stanwick 2002: 221, Nr. 217. 2. Arsinoe sikkeleri için bkz. Toynbee 1978: 80, Nr. 120; Stanwick 2002: 221, Nr. 215. VII. Kleopatra sikkeleri için bkz. Toynbee 1978: 86-87, Nr. 135- 140; Smith 1988: Lev. 75. 21, 24; Stanwick 2002: 225, Nr. 241, 242. VII. Kleopatra portreleri için bkz. Vatikan Müzesi, Env. Nr. 179: Curtius 1933: 184, Res. 3, Lev. 25- 27; Lippold 1936: 169, Nr. 567, Lev. 54- 62; Smith 1988: 97- 98, Nr. 67, Lev. 44. 1,3. Berlin Müzesi, Env. Nr. 1976.10: Smith 1988: 97- 98, Nr. 68, Lev. 44. 4,6. Cherchel Müzesi, Env. Nr. 31: Smith 1988: 97- 98, Nr. 69, Lev. 45. 1,3.

[16] Trillmich 1976: 59 vd; Bartman 1999: 38 vd; Ziegler 2000: 46.

[17] Bkz. dn. 13

[18] Anti 1929: 12; Robinson 1939: 268.

[19] Robinson 1939: 268.

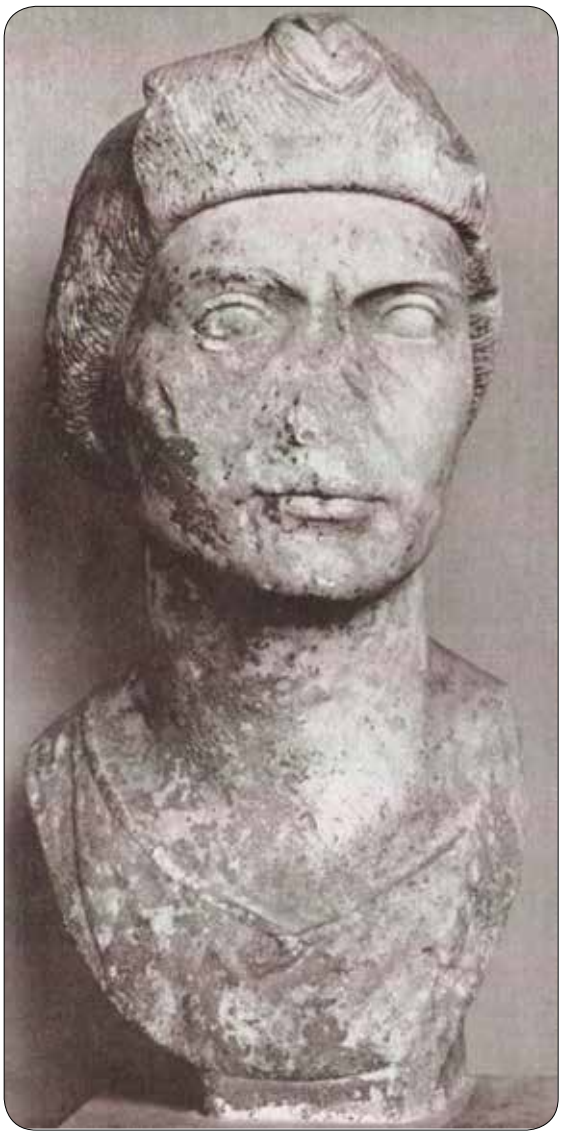
[20] Bartman 1999: 30 vd.

[21] Kyrene, Bengazi Müzesi: Bartman 1999: 36, Res. 32-33.

[22] Portre, VII. Kleopatra'nın saç biçimlendirilişine yakınlığından dolayı MÖ 50-30 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Bkz. Bartman 1999: 36.

[23] Kyrene, British Müzesi, Env. Nr. 1480: Rosenbaum 1960: 41-42, Kat. Nr. 12, Lev. 12. 1. 3. E. Rosenbaum, portreyi MÖ 1. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirmiştir.

Nr. 2. Nicomedia'dan Kadın Portresi[24] (Fig. 3-4)

Figür 3: Nicomedia'dan Kadın Portresi. İstanbul Arkeoloji Müzesi. Env. Nr. 4868. / *Portrait of a Woman from Nicomedia. Istanbul Archaeological Museum. Inv. Nr. 4868. (İnan / Rosenbaum 1966: Lev. 8. 1)*

Normal boyutlardaki giyimli büst, dikdörtgen şeklinde basık bir kaide üzerinde, olasılıkla dikdörtgen biçimli bir herme ya da kaideye yerleştirilmek üzere yapılmıştır. Portrenin her tarafı aynı özenle çalışılmış olup, sadece cepheden değil, her yönden görülebilecek şekilde işlenmiştir. İnce khiton kumaşının arkada kalan yaka kısmı bile özenilerek çalışılmıştır.

İnce yapılı, olgun yaşlarda bir kadını tasvir eden baş, hafifçe soluna dönüktür. Kırılmış olan burun, cepheden bakıldığında yüze yapay, sert bir ifade kazandırmıştır. Bu nedenle, olgun kadının karakteristik yüz hatları profilden bakıldığında daha iyi fark edilebilmektedir. Oval yüz, güçlü çene kemikleriyle altta biraz daha köşeli bir yapı kazanır. Alın dar ve yukarı doğru hafifçe geriye çekiktir. Kaşların ayrıntıları kazıma çizgilerle belirtilmiştir. İri gözler, asimetrik olarak yerleştirilmiştir. Üst göz kapağı etlidir ve belirgin işlenmiştir. Alt göz kapağı, daha düz ve yumuşak şekilde belirtilmiştir. Elmacık kemikleri belirgindir ve dolayısıyla yanaklar hafif çöküktür ve düzdür. Her iki kulağın da üst kısmı, saçların altında kalmıştır. Çok derin olmayan naso-labial hatlar, yumuşak bir şeklinde belli edilmiştir. Biçimli ve dolgun dudakların oluşturduğu ağız geniştir. Dudaklar kapalıdır ve alt dudak, biçimli ve hareketli şekillendirilmiş üst dudağın biraz gerisinde kalmıştır. Alt dudak ve çeneyi ayıran kanal derin tutulmuş, böylece küçük ve etli çeneye geçiş iyi vurgulanmıştır. İnce uzun boyunda, başın hareketine bağlı olarak gerilen boyun kasları belirtilmiştir.

Saç, nodus[25] tipine göre düzenlenmiş ve bütün ayrıntılar incelikle işlenmiştir. Alnın üst kısmında, şişkin olarak düzenlenmiş nodusu oluşturan saçlar, nodusun tepe kısmında örülerek başın üstünden arkaya doğru düz bir hat olarak getirilmiş; geride kalan saçlar, arkaya doğru taranarak örgü topuz biçiminde toplanmışken, nodus örgüsünün her iki yanında kalan saçlar aşağı doğru taranmış, yüzü çevreledikleri noktada içe kıvrılarak altta birleştirilip topuza dahil edilmiştir. Ensenin hemen üzerinde yer alan düşük topuz, rulo şeklinde kıvrılmış saç örgülerinden oluşturulmuştur. Kulakların ön kısmındaki ve enseye düşen kıvrımlı saç bukleleri özenle şekillendirilmiştir. Nodus yüzeyi ve yanlardaki aşağı doğru ve başın tepesinden arkaya doğru taranmış olan saçların yüzeyleri, kesintisiz devam eden ince kazıma çizgilerle saç dokusunu yansıtacak şekilde işlenmiştir.

Yukarıda bahsedilen iri açık gözler, biçimli dudaklar, geniş ağız, yüzün ince ve kemikli yapısı, geniş çene kemikleri, Nicomedia başına portre niteliği kazandıran kişisel fizyonomik özelliklerdir. Portrenin en vurgulu

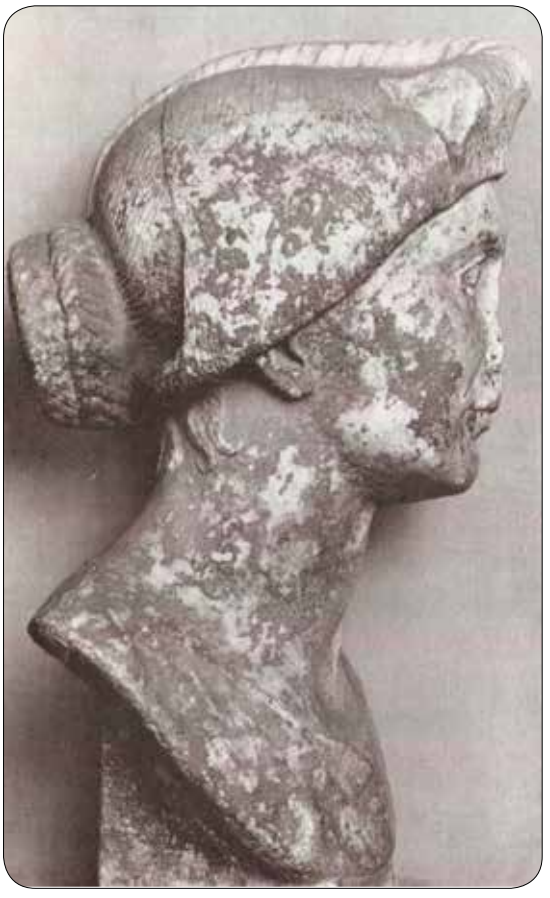
[24] İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 4868: Nicomedia'da (İzmit), bir fabrika inşaatı kazısında bulunmuştur. İri kristalli beyaz mermer, yük. 45 cm, gen. (büst) 20 cm, gen. (baş) 17,5 cm, başın tepesinden çeneye: 23 cm. Sol omuz kırıktır. Burun kırıktır ve ortasından burun kökünün üst kısmına kadar derin bir kesik vardır. Nodusun her iki yanında kırıklar ve aşınmalar vardır. Bunların dışında portrenin çeşitli yerlerinde daha küçük aşınmalar ve yüzeysel kopmalar mevcuttur. Portrenin sağ yanı, yoğun biçimde kireç tabakası ile kaplanmıştır: Dörner 1941: 47, Nr. 5, Lev. 11.5,1 ve 5,2; Giuliano 1959: 156, Nr. IV/1; Bartels 1963: 17; İnan/Rosenbaum 1966: 61, Nr. 12, Lev. 8; V. Poulsen 1968a: 12 vd., Res. 8, 9; Trillmich 1976: 57, dn. 192; Toynbee 1978: 50, dn. 15; İnan/Rosenbaum 1979: 3; Zanker 1983: 24, dn. 68; Kockel 1993: 44, dn. 376; Winkes 1995: 217, Nr. 246.

[25] Nodus: Latince kelime anlamı düğüm veya düğüm biçiminde şişkinlik olan kelime, Roma Geç Cumhuriyet ve Erken Augustus Dönemi'nde kadınlar arasında moda olmuş bir saç düzenleme biçiminin adı olarak da kullanılır. Nodus stili; üç bölüme ayrılmış olan saçın, başın yan tarafındakilerin arkadaki topuza eklendiği, alın üzerinde bombelendirilmiş olan saçın ise örülerek başın arkasına doğru götürülüp topuza dahil edildiği saç biçimini ifade etmektedir.

bölümü, nodus tipinin bir çeşitlemesi olarak yapılmış olan saç düzenlenişidir. Nicomedia portresinde, Sinope portresi (Nr. 3, Fig. 5, 6) ve Kopenhag portresinden (Nr. 4, Fig. 7-8) farklı olarak, Octavia ve Livia portrelerinden bilinen bu saç tipinin daha nadir görülen bir çeşitlemesi ile karşılaşılır. Anadolu kökenli portreler içerisinde, Nicomedia portresine saç stili açısından en yakın örnek, Atina Ulusal Müzesinde sergilenmekte olan, Smyrna kökenli, Octavia olarak adlandırılmış olan olgun bir kadın portresidir (Nr. 5, Fig. 9-10). Saç düzenlemesi açısından benzerlik arzeden diğer örnekler, Roma Ulusal Müzesinde sergilenen, Velletrii'den bir portre büst[26] ve Fransa'da özel bir koleksiyonda bulunan ve 'Chalmin Başı'[27] olarak adlandırılan portrelerdir. Smyrna (Nr. 5, Fig. 9-10), Velletrii ve Chalmin portreleri, hem saç stili, hem de fiziksel benzerlikleri açısından, Octavia'nın portre tiplerinden biri olarak kabul edilmişlerdir[28]. Augustus'un Octavian Tipi portreleri ile olan akrabalık ilişkisini vurgulayan benzerlikleri bu görüşü destekleyen faktörler olarak kabul edilebilir. Ancak bu görüş, eldeki verilerin yetersiz olmasından dolayı bir varsayım olmaktan öteye geçememektedir.

Nicomedia portresini, Octavia'ya ait olduğu söylenen bu üç portreden ayıran en önemli fark, nodusun alnı sınırlandıran yatay hattı üzerinde, sağ gözün iç köşesi hizasında yer alan ve bu üç portreyi birleştiren en önemli ayrıntı olan çatal motifinin bulunmayışıdır. Ayrıca Nicomedia portre büstü, Octavia'ya nazaran yaşça daha olgun bir hanımı portrelemektedir.

Nicomedia portresinde, ense üzerindeki rulo şeklinde sarılmış saç örgülerinin oluşturduğu silindirik formlu muntazam saç topuzu, nodus örgüsü, ensede ve kulak önlerinde işlenmiş aşağı doğru serbest bir biçimde düşen saç bukleleri, Octavia sikkelerinde görülenlere benzemektedir[29]. Sikke portrelerden başka, New York Metropolitan Müzesinde bulunan ve yine Octavia'ya ait olabileceği belirtilen bir gemme[30] üzerindeki portre de sikkeler üzerindeki Octavia portrelerine benzer saç tipine sahiptir. Özellikle, Nicomedia portresi ile de karşılaştırılabilecek, nodusun her iki yanında kalan saçların aşağı doğru taranarak, aşağıda içe doğru kıvrılıp arkadaki topuza dahil edilmeleri ve başın arkasındaki

Figür 4: Nicomedia'dan Kadın Portresi. İstanbul Arkeoloji Müzesi. Env. Nr. 4868. / *Portrait of a Woman from Nicomedia. Istanbul Archaeological Museum. Inv. Nr. 4868. (İnan / Rosenbaum 1966: Lev. 8. 3)*

diğer saçların arkaya doğru taranarak topuzu oluşturmaları bu gemme portre ve Nicomedia portresinde benzerlik gösterir.

Ne yazık ki, kesin olarak Octavia'ya ait olduğu bilinen, sikke portreleri hariç, yazıtlı bir portre henüz bulunamamıştır ve bu nedenle de Octavia'nın karakteristik fizyonomik özellikleri, bu konuda var olan çalışmalara rağmen[31] tam olarak saptanamamıştır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, son yıllarda yapılan yayınlar ve değerlendirilen yeni buluntular sayesinde Octavia ikonografisi oluşturulmaya başlanmış, en azından bir portre tipinin üç repliği olduğu iddia edilmiştir[32]. Yüzün biçimi, alın çizgisi, ağız ve çene, biçimli ince boyun, gemme portresi ile yakın benzerlikler gösterir. Ancak ne yazık ki Nicomedia portresinin burnu kırılmış ve kayıp olduğundan, sikke ve gemme portreleri ile yapılan karşılaştırmalarda önemli bir kriter olan burun profili hakkında bir bilgi yoktur.

Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren görülen saç modellerinin çeşitliliği, kadınların saçlarının kendine özgü olduğunu ve tekrardan kaçındıklarını gösterir.

[26] Roma Ulusal Müzesi, Env. Nr. 121221: Picciotti-Giornetti 1979: 340-342, Nr. 203; Bartman 1999: 213- 215, Res. 191- 192; Wood 1999: 52- 55, 60- 62, Res 11- 13; Pollini 2002: 16 vd., Res. 10, 11, 14- 16.

[27] Pollini 2002: 11 vd., Res. 1-7. Top. yük. 45,5 cm.

[28] Pollini 2002: 16 vd.

[29] Octavia portreleri hakkında dataylı bilgi için bkz. Gross 1962: Lev. 3- 10; Bernoulli 1969: 116 vd., Lev. 32.14; Crawford 1974: Nr. 527, Lev. 63.

[30] New York Metropolitan Müzesi, Env. Nr. C.E. 85: Vollenweider 1972: 107, Lev. 166, 2- 4. M. L. Vollenweider, gemme portresinin Octavia'ya ait olabileceğini belirtmiş ve MÖ 40 yılına tarihlemiştir.

[31] Bernoulli 1969: 117 vd; Toynbee 1978: 48-50, Res. 54- 56.

[32] Pollini 2002: 16 vd.

Nodus tipindeki örneklerde olduğu gibi, birden fazla görülen genel bir stil gözlenebilir, fakat doğrudan tekrarın olduğu örnekler azdır.

MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek sikke portreleri, gerek mezar rölyefleri ve de gerekse portre yontuları ve portre büstlerde uygulanmış olan nodus tipi ve bu tipin çok sayıdaki çeşitlemesi, seçkin kişilere ait olabildikleri gibi, halktan kişilerin portreleri de olabilirler. Nicomedia portresinin, normalin üzerinde olmayan ölçüleriyle halktan bir kişiyi tasvir ediyor olması gerekir[33].

Nicomedia portresinde tasvir edilen kişinin kimliğini saptamak, eldeki verilerle olanaklı olmasa da, bir zaman aralığına oturtmaya çalışmak, stilistik açıdan mümkündür. Geç Cumhuriyet Dönemi'nden erken İmparatorluk Dönemi'ne kadar olan kadın portrelerinde rastlanılan saç moda ve tipinin[34], MÖ 40 yılında basılmış Octavia sikkeleriyle ve aynı yıllara tarihlenen Metropolitan Müzesindeki gemme portresi ile olan benzerliği, Roma Cumhuriyet portre geleneğine göre yapılmış kişisel yüz işlenişi ve yüzdeki Augustus Klasisizmi etkisi, Nicomedia portresinin MÖ 40-20 yılları arasında bir tarihe yerleştirilmesini mümkün kılar.

Nr. 3. Sinope'den Kadın Portresi[35] (Fig. 5-6)

Bir yontu gövdesi üzerine eklenmek üzere yapılmış olan baş, tek parça halinde korunmuştur. Cepheden

Figür 5: Nr. 3. Sinope'den Kadın Portresi. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi. Env. Nr. 4753. / *Portrait of a Woman from Sinope. Museum of Anatolian Civilizations, Ankara. Inv. Nr. 4753. (Fot: S. Sağlan)*

görülecek biçimde yapılmış, başın üst ve arka kısmı kaba bırakılmıştır. Zamanında bir duvar önünde ya da bir niş içerisinde sergilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. İnce ve uzun, narin bir boyun üzerinde yükselen baş, çok hafif olarak soluna dönüktür. Yüz hatları oldukça keskin işlenmiştir ve birbirlerinden belirgin şekilde ayrılmışlardır. Buna rağmen yanaklar ve çenede yumuşak hatlar hakimdir.

Saçlar, nodusun her iki tarafında, birbirlerinden biraz daha derin ve geniş kanallarla belirgin biçimde ayrılmış dörder bukle tutamı şeklinde arkaya doğru toplanmıştır. Nodusun yan tarafındaki saçlar dalgalıdır. Nodus kısmı, neredeyse bir gölgelik gibi alnın önüne doğru çıkıntı yapmaktadır. Yüzü çevreleyen hacimli saç rulosu, başın üst kısmında diadem benzeri bir örgü bantla sınırlandırılmıştır. Sol tarafta, saç rulosunun hemen üzerinde bir kenet yuvası vardır. Kulaklar, yanlardaki dalgalı, hacimli saç kütlesinin altında kalmışlardır. Alın üzerindeki saçların başlangıç hattının yüzü çevreleyen bir çizgi şeklinde belirtilmesi, saçlara perukvari bir görünüm kazandırmıştır.

Kaşlar, burun hattının devamı olarak, yay şeklinde verilmiştir. Badem biçimli gözleri sınırlandıran göz kapakları, keskin konturlarla şekillendirilmiştir ve alt göz kapaklarının dış köşeleri, üst göz kapaklarının biraz

[33] F. K. Dörner, Nicomedia portresinin, büstün biçimi ve özellikle de saç stilinden yola çıkarak erken İmparatorluk dönemine ait olduğunu, ancak özel bir portre mi olduğu, yoksa İmparatorluk ailesinden birisine mi ait olduğunun belli olmadığını belirtmiştir. Bkz. Dörner 1941: 47. J. İnan ve E. Rosenbaum'da aynı şekilde Octavia portreleriyle olan yakınlığını belirtmiş ancak kesin bir saptama yapmamışlardır. Bunun için bkz. İnan/Rosenbaum 1966: 61; İnan/Rosenbaum 1979: 3.

[34] Nicomedia portresinin saç stili ile Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlendirilen mezar rölyefleri üzerindeki kadın figürlerinde de karşılaşılır. En erken örnekleri için bkz. Kockel 1993: Nr. D.3,6, E. 1, 6.

[35] Ankara Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 4753: 1953'te Sinop kazıları esnasında tapınağın kuzey batısında bulunmuştur. İri grenli beyaz mermer. Yük. 39,3 cm, gen. 22,5 cm, başın tepesinden çeneye: 24 cm. Burun ucu kırık ve eksiktir. Yüzün çeşitli yerlerinde, özellikle dudak kenarlarında aşınmalar vardır ve boynun alt kısmında, gövde ile birleştiği kenar üzerindeki küçük kırıklar dışında oldukça iyi korunmuştur. Özellikle boynun alt kısmında ince kök izleri mevcuttur: Akurgal/Budde 1956a: 40, 41, Lev. XVIII; Akurgal/Budde 1956b: 1-14. Lev. 28. 4; Bartels 1963: 37-8, dn. 292; İnan/Rosenbaum 1966: Nr. 10, 59,60, Lev. VII. 1- 2; V. Poulsen 1968b: 14, Nr. 4; V. Poulsen 1973: 71, Nr.35 ile ilgili olarak; Fittschen/Zanker 1985: 2, dn. 4b; Winkes 1995: 35,81, Nr.2; Wood 1999: 139, 140; Bartman 1999: 221, App.C. Nr. 2.

Figür 6: Nr. 3. Sinope'den Kadın Portresi. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi. Env. Nr. 4753 / *Portrait of a Woman from Sinope. Museum of Anatolian Civilizations, Ankara. Inv. Nr. 4753. (Fot: S. Sağlan)*

altında kalmıştır. Yüz, aşağı doğru biraz uzatılmış, oval bir yapıya sahiptir. Dolgun yanaklar yüzde geniş bir alanı kaplar. Ağız küçüktür ve kapalı dudaklar dolgundur. Alt dudak, zengin bir şekilde belirtilmiş eğrilerden oluşan üst dudağın biraz gerisinde kalmıştır. Dudaklarda hafif bir tebessüm sezilir. Alt dudaktan çeneye geçişteki kanal biraz derin tutularak küçük ve yuvarlak çene vurgulanmıştır. Çene altı dolgundur ve keskin bir konturla boyna geçilmiştir. Düz boynun altında boğaz çukuru belirgindir ve başın hareketinden kaynaklanan, boyun kaslarındaki gerilim çok hafifçe belli edilmiştir. Boynun ortasında, venüs halkası biçiminde, hafif içbükey bir boğum vardır. İşçilik olarak değerlendirdiğimizde, taşra üslubundan kaynaklı olarak, ayrıntılardaki basitleştirilmiş kısımlar göze çarpar. Saçlar başta olmak üzere, kaşlar ve gözler, şematik olarak biçimlendirilmiştir.

Portre, daha çok Octavia ve Livia'dan bilinen, ancak MÖ 1. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen portrelerde daha erken örneklerine de rastlanılan[36], "nodus" olarak adlandırılan saç stiliyle genç bir kadını tasvir etmektedir.

[36] MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen mezar rölyefleri üzerindeki nodus saç stiline örnek olarak bkz. Kockel 1993: D3, Lev. 21c., 23a-d. Ayrıca sikke portreleri üzerinde yer alan noduslu portreler için örnek olarak; Londra, British Müzesi'nde bulunan bir sikke üzerindeki olasılıkla Fulvia olabileceği söylenen portre için bkz. Wood 1999: Res. 1.

Sinope portresinin tarihini belirlemede, en önemli kriter saç moda ve stilidir. Portre, bu güne kadar pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır[37]. Genel kanı, saç biçiminden dolayı Livia'ya ait olduğu üzerinedir. V. Poulsen[38], H. Bartels[39], J. İnan ve E. Rosenbaum[40], K. Fittschen ve P. Zanker[41] ve S. Wood[42], Sinope portresini Livia portreleri grubuna dahil etmişlerdir.

Livia portrelerinin genel özelliklerine bakıldığında, nodus başta olmak üzere, iri ve açık gözler, hafif şişkin alın, küçük ağız ve biçimli dudaklar, düz yanaklar ve yüzün alt kısmının üçgen formu, belirgin karakteristik yüz hatları olarak, Livia portrelerindeki ortak özellikler olarak ayırdedilir. Bu özelliklerin tümü, Fayum'da (Arsinoe) bulunmuş olan ve Kopenhag Müzesinde sergilenen Livia portresinde bulunur[43]. Sinope portresi ile Fayum portresi karşılaştırıldığında, her iki portrenin yüz özelliklerinin çok farklı işlenmiş oldukları görülür. Sinope portresinde, nodusun dışında, saç stili farklıdır. Yüz özelliklerine bakıldığında ise; her iki portre arasında, burun hattı ve kaşlar dışında ortak özellik yoktur. Sinope portresinde, Livia portrelerinin aksine yanaklar daha dolgundur. Livia portrelerinde tipik olan yüzün alt kısmının oldukça üçgen formuna karşı, Sinope portresinde yüz ovaldir. Dudaklar, Livia'nın dudaklarına nazaran daha dolgundur ve belirgin bir şekilde, alt dudak, üst dudağın gerisinde kalmıştır. Tüm bu fizyonomik özellikleriyle Sinope portresi, Livia'ya göre çok daha genç bir hanımı portrelemektedir. Tüm bu farklar göz önünde

[37] Bkz. dn. 35.

[38] V. Poulsen, Livia'nın taşra özelliği taşıyan portrelerinden biri olduğunu söylemiştir. Bkz. V. Poulsen 1973: 71.

[39] Bartels 1963: 37-8, dn. 292.

[40] J. İnan ve E. Rosenbaum, Sinope portresinin, her ne kadar Livia portrelerinin temel özelliklerini taşımadığını belirtseler de, V. Poulsen'in fikrine katılarak portrenin Livia'ya ait olduğunu belirtmişlerdir. Bunun için bkz. İnan/Rosenbaum 1966: Nr. 10, 59-60.

[41] Fittschen/Zanker 1985: 2, dn. 4b. Yayında Sinope portresi, Livia'nın erken portre tiplerinden biri olarak kabul edilmiş ve Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek 616 grubu içerisinde değerlendirilmiştir. Bu grubun ortak özelliği, nodusun yan tarafındaki saçların dalgalı olmasıdır. Bu gruptaki portrelerin çoğu doğu kökenlidir. Yayında, bu gruba dahil edilen portrelerin çoğunluğu doğu kökenli olduğu dile getirilmiş, portrenin MÖ 30 yılından daha önceye ait olamayacağı belirtilmiştir.

[42] S. Wood, Sinope portresinin, Livia'nın hayli idealize edilmiş, neredeyse klasik ovali andıran yüz biçimiyle, MÖ 20 yıllarından sonra yapılmış bir portresi olduğunu belirtir. Her ne kadar enseden omuza kadar düşen saç bukleleri bu örnekte bulunmasa da, saçların hale biçiminde yüzü çevrelediği ve bunun üstünde, diadem benzeri bir bantla başın çevrelendiği, MÖ 20-2 yıllarında Pergamon'da basılmış sikkeler üzerindeki (Wood 1999: Res 21) Livia portresindeki saç stilinin bir çeşitlemesi olduğunu belirtmiştir. Bkz. Wood 1999: 96, 141.

[43] Kopenhag Müzesi, Env. Nr. 1444: F. Poulsen 1951: 427, Kat. Nr. 615; Johansen 1994: 96, Kat. Nr. 36; Bartman 1999: 174, Kat. Nr. 64.

bulundurulduğunda, Sinope portresinde betimlenen kişinin Livia olmadığı anlaşılmaktadır[44].

Roma Cumhuriyet Dönemi'nden bu güne ulaşan sınırlı sayıdaki kadın portreleri içerisinde, saç biçimleri ve kuaför modası geniş bir çeşitlilik arzeder. Bu da, Cumhuriyet Dönemi kadınlarının saç biçimlerinin kendine özgü olduğu olarak yorumlanabilir. Bu dönemden pek çok portrede, idealize edilmiş Yunan modellerinden ya da Hellenistik kraliçelerden etkilenilerek, bunların bire bir taklitleri şeklinde değil, kendilerine göre uyarlanmış özgün saç stilleri ve saç modası tercih edilmiştir. Bu yeni moda saç düzenlemeleri de genellikle gençler arasında rağbet görmüş, daha tutucu olan, Cumhuriyet geleneklerine sıkı sıkıya bağlı yaşlı kadınlar tarafından pek tercih edilmemiştir[45]. Roma'da bulunan mezar stellerinde saçlarını nodusun pek çok varyasyonu şeklinde toplamış kadın portrelerine çok sık rastlansa da[46], Anadolu'da bulunan mezar stelleri üzerinde rastlanılmaz. Anadolu'nun bu saç stili ile tanışması, MÖ 40'lı yıllarda, Anadolu'da basılan sikkeler üzerindeki portreler vasıtasıyla mümkün olmuştur. Böylece, Roma hâkimiyeti altındaki Anadolu, Phrygia'da basılan Fulvia sikkeleri[47] ile nodus saç biçimini öğrenmiş, Octavia ve daha sonra da Livia'nın portrelerinden etkilenerek, Anadolulu kadınlar da bu saç biçiminin, Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren, kendilerine göre çeşitlemelerini uygulamışlardır.

Saç stili açısından, Sinope portresi ile karşılaştırılabilecek bir örnek, Butrinto Tiyatrosu'nda bulunmuş bir kadın portresidir[48]. Butrinto portresinde nodus, Sinope portresinde olduğu gibi, alnın üzerinde kabartılmış dalgalı saç tutamları şeklindedir ve sıkı bir şekilde değil, gevşek bukle tutamlarından oluşturulmuş ve aynı şekilde, Doğu Hellenistik etkisinde, yanlarda dalgalıdır ve diadem benzeri bir bant takılmıştır.

Bu saç stili, MÖ 20-2 yıllarında Pergamon'da basılmış olan sikkeler üzerindeki Livia portrelerinde görülür[49]. Yüzü hale gibi çevreleyen ve bunun arkasında diadem benzeri bir bantın başı sardığı örnekler, Anadolu'da iki portre ile temsil edilir. Bunlardan biri, her ne kadar sikke üzerinde görülen, topuzdan çıkıp boyna kadar dökülen uzun saç lüleleri olmasa da, saçların ön kısımdaki işlenişi ile Sinope portresidir. Diğer portre ise, Kopenhag Müzesinde sergilenen, Anadolu kökenli portredir (Nr. 4, Fig. 7-8). Bu portre tipinin sadece Anadolu'da basılmış sikkeler üzerinde bulunması, nodusun bu çeşitlemesinin bölgesel bir düzenleme olabileceğini düşündürür[50].

Sinope portresinin saç stiline göre bir saptama yapabilmek, yukarıda değinildiği gibi problemli bir konudur ve portrenin Roma Cumhuriyet Dönemi'nde mi yoksa Erken Augustus Dönemi'nde mi yapılmış olduğu konusunda belirsizlik ortaya çıkarır. Ancak, Cumhuriyet portre geleneğinin, Erken Augustus Dönemi'nde de bir süre devam etmiş olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Daha kesin bir saptama yapabilmek için Sinope portresi başka veriler de sunmaktadır. Bu portre, 1953 yılında, Sinop'ta tapınak alanında yapılan kazı çalışmaları esnasında[51], tapınağın kuzeybatısındaki bir hendekte, stilistik özelliklerinden dolayı aynı atölyede ve belki de aynı usta tarafından yapılmış olduğu anlaşılan bir erkek portresi ile birlikte bulunmuştur[52]. Erkek portresi, Cumhuriyet Dönemi'ne özgü karakteristik özellikler göstermektedir[53]. Buna göre, genç kadın portresi için MÖ 40-20 yılları arası, uygun bir tarih gibi görünmektedir.

Nr. 4: Genç Kadın Portresi[54] (Fig. 7-8)

Genç bir kadına ait olan baş, göğsün ve omuzların bir bölümünü içeren giyimli bir büst üzerine yerleştirilmiştir. Büstün arka alt kısmı oyuktur ve küçük bir merkezi destek üzerinde durmaktadır. Kadın khiton ve hymation giymiştir.

[44] E. Bartman, Livia portreleri hakkındaki kapsamlı yayınında, Sinope portresini, kontext yardımı olmadan Livia olarak nitelendirmenin kesin bir saptama olamayacağını, nodusun dışında ne saç stili, ne de yüz özelliklerinin kesin olarak Livia'ya ait olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Bartman 1999: 221.

[45] Bartman 1999: 34. dn. 17.

[46] Bkz. Kockel 1993.

[47] Fulvia sikkeleri için bkz. Kockel 1993: Fig. 46, dn. 40

[48] Butrinto Tiyatrosu'nda Augustus ve Agrippa portreleri ile birlikte bulunmuş olması sebebiyle, E. Bartman, portrenin, MÖ 27-12 yıllarına ait olabileceğini ileri sürmüş ve Livia'nın Fayum tipi portreleri içerisinde değerlendirmiştir. Bartman 1999: Kat. Nr. 54, Res. 58.

[49] Wood 1999: Res. 21.

[50] Wood 1999: 96.

[51] Akurgal/Budde 1956a: 40 vd., dn. 45.

[52] Ankara Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 2. 8. 66: Akurgal/Budde 1956a: 40, 41, Lev. 19; Giuliano 1959: 155, Nr. 8; V. Poulsen 1973: 71, Nr.35 ile ilgili olarak ; İnan/Rosenbaum 1966: 101, Nr. 93, Lev. LVII, 3- 4; Vermeule 1968: 385, Nr. 18; V. Poulsen 1968b: 15 (Nr. 4 ile ilgili olarak).

[53] Akurgal/Budde 1956a: 41.

[54] Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek, Env. Nr. 748: 1890 yılında İstanbul'dan satın alınmıştır. Anadolu kökenlidir. İri grenli beyaz mermer. Yük. 42 cm, gen. (büst) 32 cm; gen. (baş) 19 cm, başın tepesinden çeneye: 22 cm. Burnun büyük kısmı ve sağ kulak kırık ve eksiktir. Üst dudak ve yanaklar tahrip olmuştur. Kaşlar, boyun ve büstün kenarlarında, giysi üzerinde küçük yüzeysel kopmalar vardır. Gözlerde boya kalıntıları mevcuttur: West 1933: 126, Lev. 31. 128; F. Poulsen 1951: 428, Nr. 616; Gross 1962: Lev. 21; Bartels 1963: 37; F. Poulsen 1968b: 14, Nr. 5; V. Poulsen 1973: 71, Nr. 35, Lev. 55- 6; İnan/Rosenbaum, 1979: 62, Nr. 7, Lev. 6; Fittschen/Zanker 1985: 2, dn. 4b; Winkes 1988: 555, Res. 2; Bartman 1999: 222, Nr. 7, Res. 193- 194; Wood 1999: 139, 140. Lev. 28, 29; Özgan 2013: 141, Res. 97a- b.

Khiton, boynun altında V kıvrımları oluşturan ince ve dökümlü bir kumaştandır. Üzerindeki hymation, sağ omzun arkasından gelerek, sol omuz üzerinden öne doğru atılmıştır.

İnce ve uzun bir boyun üzerinde yükselen baş hafif sağına dönüktür ve öne doğru biraz eğik durmaktadır. Saçlar, nodus saç tipinin bir çeşitlemesidir. Nodus, alnın üzerinde şişkin olarak şekillendirilmiştir ve alın üzerinde gölgelik biçiminde öne taşkındır. Yanlardaki saçlar, bir çeşit rulo şeklinde arkaya doğru taranmış ve ensede toplanmıştır. Örgü bir bant, diadem biçiminde başı çevreler ve öndeki hacimli saç kütlesini sınırlandırır. Arkada, ensede toplanmış saçların oluşturduğu topuzdan çıkan iki uzun saç lülesi, önde boynun sağ ve sol yanından omuzlara doğru serbestçe indirilmiştir. Yüzü çevreleyen, üstte bir bantla sınırlandırılan saçlar, S kıvrımı yapan saç tutamları şeklindedirler ve saç dokusu kalın, ayrıntısız olarak verilmiş, kalın saç tutamları biçiminde birbirlerinden yivlerle ayrılarak belli edilmiştir. Kulakların ön kısmında elmacık kemiği hizasında son bulan orak biçimli bukleler yer alır.

Yüz üçgen biçimlidir. Alın profili düzdür. Kavisli kaşlar, keskin ve düz işlenmişlerdir. İri, badem biçimli gözleri çevreleyen gözkapakları keskin konturlarla belirtilmiştir. Ağır ve kavisli göz kapakları, göz yuvarlağından belirgin biçimde ayrılmıştır. Gözün dış köşesinde, üst göz kapağı, alt göz kapağını örtmüştür. Boyama ile belirtilmiş irisin boya kalıntıları hala mevcuttur. Kulakların üst kısmı saçların altında kalmıştır. Elmacık kemikleri hafifçe belirtilmiştir ve yanaklar düzdür. Derin olmayan naso-labial hatlar burun kanatlarından ağız kenarlarına doğru hafifçe belirtilmiştir. Geniş ağzın dudakları düz işlenmiştir ve kapalıdır. Alt dudaktan çeneye geçişteki kanal derin tutularak etli, küçük çene yapısı vurgulanmıştır. Çene hafifçe dışa çıkık olarak belirtilmiştir.

Genç bir kadının, kişisel özellikleriyle tasvir edildiği Kopenhag başı, bir portreye işaret etmektedir. Portre büst, araştırmacılar tarafından, Livia'nın erken dönem portrelerinden biri olarak kabul edilmiştir[55].

Kopenhag portresinin yüzü çevreleyen kısımdaki saç düzenlenişi, Livia'nın Fayum tipi portreleriyle benzerlik gösterir. Ancak Fayum portresinde[56], ensedeki düzenleme, topuzdan çıkarak boynun her iki yanından

Figür 7: Genç Kadın Portresi. Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek. Env. Nr. 748. / *Portrait of a Young Woman. Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek. Inv. Nr. 748. (İnan / Rosenbaum 1979: Lev. 6. 1)*

Figür 8: Genç Kadın Portresi. Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek. Env. Nr. 748. / *Portrait of a Young Woman. Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek. Inv. Nr. 748. (İnan / Rosenbaum 1979: Lev. 6. 4)*

[55] Kopenhag portresinin, E. Bartman (bkz. Bartman 1999: 222) ve R. Özgan (Özgan 2013: 141) hariç, bütün yayınlarda Livia'yı tasvir ettiği belirtilmiştir (bkz. konu ile ilgili bibliyografya).

[56] Fayum, Kopenhag Ny Carlsberg Glyptotek, Env. Nr. 1444: F. Poulsen 1951: 427, Nr. 615; V. Poulsen 1973: 65 vd. Nr. 34; Johansen 1994: 96, Nr. 36; Winkes 1995: 115, 117, Nr. 41; Bartman 1999: 174, Nr. 64.

omuzlara doğru dökülen bukleler şeklinde değil, enseden aşağı dökülen küçük bukleler şeklindedir. Bu tipe ait olduğu öne sürülen diğer portrelerde de aynı özellikler görülür. Örneğin, Butrinto[57] ve Sinope (Nr. 3, Fig. 5, 6) portreleri, benzer saç düzenlenişi sergilerler. Saçlar, Doğu Hellenistik etkisinde, yanlarda dalgalıdır ve diadem benzeri bir bant takılmıştır. Ancak topuzdan çıkan ve omuzlara dökülen bukleler bu portrelerde işlenmemiştir. Fayum Tipi Livia portreleri içerisinde yer alan örneklerden, Tripoli'de bulunmuş olan ve Viyana Müzesinde sergilenen portrede[58] de aynı şekilde enseden omuza inen saç bukleleri haricinde, diğer portreler gibi, yüksek ve adeta bir gölgelik gibi alnın ön tarafına doğru çıkıntı yapmış olan nodus, ortak özelliktir.

Livia'nın, MÖ 20-2 yıllarında Pergamon'da basılmış sikkeleri üzerinde, Kopenhag portresindeki saç düzenlemesini görmek mümkündür[59]. Sikke betimlemesinde görülen yüksek ve öne taşkın nodus, yanlarda rulo şeklinde düzenlenmiş dalgalı saçların arkada bir topuz şeklinde toplanması, başı çevreleyen diadem biçimli bant ve topuzun yanlarından çıkarak enseden boyna doğru uzanan uzun bukleler, Kopenhag portresiyle tartışmasız aynı saç tipini sergiler. Düz alın profili ve ince uzun boyun da diğer benzer özelliklerdir.

Louvre'da bulunan bronz bir büst[60], Pergamon sikkeleri üzerindeki Livia portresi ve Kopenhag portresi ile saç stili açısından karşılaştırılabilir. Normal boyutların altında yapılmış olan bu bronz büst, Livia portrelerinde görmeye alışık olmadığımız karakteristik özellikler sergiler. Ağız, Livia ikonografisine uygun olmayan bir biçimde geniştir. Şişkin gözaltı torbaları ve derin naso-labial hatlar da, Livia'nın genel portre tipi dışında kalan özelliklerdir. E. Bartman'ın da işaret ettiği üzere[61], Livia ikonografisine uygun olmayan unsurlar, Kopenhag portresinde de görülür. Geniş ağız, ağır göz kapaklı iri ve uzatılmış gözler gibi özellikler, Livia ikonografisi ile uyuşmaz. Louvre ve Kopenhag portrelerinin, her ne kadar Fayum Tipi'ne yakın oldukları söylenmiş olsa da[62], Fayum portresinin kalitesine göre yüz özellikleri çok kaba ve serttir. Özellikle Kopenhag portresi, kalitesiz işçiliğiyle taşra üslubuna işaret eder.

Kopenhag portresinde, Livia'nın bilinen portre tiplerindeki ikonografik özelliklerin oldukça dışına çıkılmıştır. Sadece Livia sikkelerindekine benzer saç düzenlenişinden dolayı portrenin Livia'ya ait olduğu kesin olarak söylenemez. Zira bu saç biçimi, MÖ 1. yüzyıl ortalarından başlayarak Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemi kadın portrelerinde sık karşılaşılan bir modadır. Kopenhag portresinde işlenmiş olan yüzün gerçekçi unsurları ve saçlar, MÖ 40-30 yıllarında yapılmış olabileceğini gösterir.

Nr. 5: Smyrna'dan Kadın Portresi[63] (Fig. 9-10)

Baş, gerçekçi biçimde çalışılmış yüz özellikleriyle orta yaşlı bir kadını tasvir eder. Alın hafif öne çıkık ve dardır. Düz ve ince kaşların ayrıntıları kazıma çizgilerle gösterilmiştir. Direkt olarak karşıya bakan gözler badem biçimlidir. Keskin konturlarla belirtilmiş olan üst ve alt göz kapağı, şişkin göz yuvarlağını çevreler. Kaşlar ve üst göz kapakları arasındaki mesafe derin tutulmuş, böylelikle başın en vurgulu kısmı olan gözler daha da ön plana çıkmıştır. Göz kapakları, göz yuvarlağından belirgin biçimde ayrılmıştır. Gözlerin dış kenarları biraz aşağı yerleştirilmiştir. Alt göz kapakları hafifçe sarkıktır. Gözaltı torbaları belirgindir. Naso- labial hatlar, yumuşak bir işlenişle nostrillerden ağız kenarlarına doğru iner. Küçük ve ince burnun profili düzdür. Elmacık kemikleri hafifçe belirgindir. Üst kısımda daha dolgun olan yanaklar, çeneye doğru daralıp incelerek yüzün oval bir görünüm kazanmasını sağlar. Geniş ağzın dudakları

[57] Tarracona, Butrinto Müzesi, Env. Nr. 153: Boschung 2002: 83, Nr. 22.2, Lev. 67. 3, 4; E. Bartman 1999: Nr. 54, Res. 58. Portre, Butrinto tiyatrosunda, Augustus ve Agrippa portreleri ile birlikte bulunmuştur. E. Bartman, üç portrenin bir arada bulunmasından dolayı, portrenin kesin olarak Livia'ya ait olduğunu belirtmiş ve Agrippa portresinin varlığından dolayı, portrenin yapım tarihi olarak, Agrippa'nın ölüm tarihi olan MÖ 12'den önceki bir tarihi işaret ettiğini belirtmiştir. Augustus tasviri Prima Porta tipindedir. Buna göre yontu, MÖ 27-12 yılları arasındaki bir tarihe yerleştirilebilir. Bkz. Bartman 1999: 169.

[58] Viyana Müzesi, Env. Nr. I 1316: V. Poulsen 1968b: 14, Nr. 1, Res. 8, 9.

[59] Gross 1962: 28- 29, Lev. 4, 6, 8; Wood 1999: Res. 21.

[60] Louvre Müzesi, Env. Nr. N 3253 Br. 28: Kersauson 1986: 94, Nr. 41; Winkes 1995: 146, Nr. 73; Bartman 1999: 194, Nr. 114.

[61] Bartman 1999: 194.

[62] F. Poulsen, portrenin Livia'ya ait olduğunu ve Fayum tipine yakın olduğunu söylemiştir. V. Poulsen 1973: 71. V. Poulsen, ayrıntılarda taşra işçiliği sebebiyle ufak tefek farklar olsa da, bu portrenin Livia'ya ait olduğundan şüphelenmek için bir sebep olmadığını belirtmiş, temel olarak gözlerin biçimi ve yüzün konturunun aynı olduğuna dikkat çekerek, portreyi Fayum tipine dahil etmiştir. Bkz. F. Poulsen 1951: 428.

[63] Atina Ulusal Müzesi, Env. Nr. 547: Smyrna (?), orta grenli beyaz mermer (Paros mermeri). Yük. 23, 5 cm, gen. 18 cm. Çenenin sağ kısmı ve sağ yanağın bir bölümünü içine alacak şekilde boynun altından kırılmıştır. Saçın ön kısmı, burnun ucu, kulak kenarlarında ve sağ yanak üzerinde, gözün hemen altında yüzeysel kopmalar ve aşınmalar mevcuttur. Yüzün tam ortasında, alından çeneye kadar inen dikey bir çatlak vardır. Diğer dikey bir çatlak ise sol kulağın önündedir. Ayrıca işlenmiş olan saç topuzunun uç kısmı eklendiği yerden çıkmıştır ve kayıptır: V. Poulsen 1956: 12; Bartels 1963: 16; Toynbee 1978: 49, dn. 8; İnan/Rosenbaum 1979: 62, Nr.8, Lev. 7.1; Winkes 1995: 209, Nr. 221; Wood 1999: 52- 55, Lev. 14, 15; Kaltsas 2002: 316, Nr. 659; Pollini 2002: 16 vd. Res. 8,9,12,13.

kapalıdır. Alt dudak, üst dudağın biraz gerisinde kalmıştır. Yumuşak konturlarla işlenmiş dudaklarda hafif bir tebessüm sezilir. Tebessümden kaynaklı, ağız kenarlarında çukurluklar oluşmuştur. Alt dudaktan çeneye geçişteki kanal derin işlenmiş, böylece küçük ve etli çene yapısı vurgulanmıştır.

Saç, nodus biçiminde düzenlenmiştir ve başın arkası da dahil, bütün ayrıntılar incelikle işlenmiştir. Saç, nodus ve her iki yanındaki kısımlar olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Alnın üst kısmında, şişkin olarak düzenlenmiş nodusu oluşturan saçlar, nodusun tepe kısmından itibaren birbirine burgu şeklinde sarılmış iki kalın saç tutamı arkadaki topuza doğru getirilmiş ve burada bu saç tutamları birbirlerinden ayrılarak birbirine zıt yönlere doğru topuzun etrafına sarılarak bu bölüme dahil edilmişlerdir. Saç topuzu ensede biraz gevşek bırakılmış, başın yan taraflarındaki diğer saçlar, arkaya doğru taranarak örgü topuz biçiminde toplanmışken, nodus örgüsünün her iki yanında kalan saçlar öne ve aşağı doğru taranmış, yüzü çevreledikleri noktada dışarı doğru kıvrılarak kalın bir burgu şeklinde birleştirilip kulakların üzerinden geçirilip topuza dahil edilmiştir. Ensenin hemen üzerinde yer alan topuz, saç örgülerinden oluşturulmuştur. Kulakların ön kısmındaki özenle şekillendirilmiş bukleler hilal biçimlidir. Nodus yüzeyi, şakaklar boyunca yüzü çevreleyen rulo şeklinde kıvrılmış, yanlardaki aşağı doğru ve başın tepesinden arkaya doğru taranmış olan saçlar, kulakların ön kısmında yer alan bukleler ve ensede topuzun altındaki gevşek saçlar, plastik olarak biçimlendirilmiştir. Çenenin hemen altından kırılmış olan başın boyun kısmı kayıptır. Bu nedenle bir büst olarak mı, yoksa bir yontu gövdesi üzerine yerleştirilmek üzere mi yapılmış olduğunu saptayabilmek mümkün değildir.

Normal boyutlarda yapılmış bu kadın başı, bir portreye işaret eder. Özellikle karakteristik işlenmiş gözler ve sarkık alt göz kapakları altındaki gözaltı torbaları, geniş işlenmiş ağız, küçük ve düz profilli burun, naso-labial hatlar, bu başa portre niteliği kazandıran belirgin kişisel özelliklerdir. Gözaltı torbaları ve derin naso-labial hatlar, yaşı belirten unsurlardır. Portrede, ciddi ve otoriter bir kadın olmakla birlikte yüzündeki hafif gülümsemeyle zarif ve entelektüel, orta yaşlı bir kadın tasvir edilmiştir.

Smyrna portresinde belirtilen kişisel özelliklerin betimleme stilinin en yakın benzerleri, Roma Ulusal Müzesinde sergilenen Velletrii'den bir portre büst[64] ve Fransa'da özel bir koleksiyonda bulunan ve "Chalmin

Figür 9: Smyrna'dan Kadın Portresi. Atina Ulusal Müzesi. Env. Nr. 547. / *Portrait of a Woman from Smyrna. Athens National Museum. Inv. Nr. 547. (S. Sağlan)*

Figür 10: Smyrna'dan Kadın Portresi. Atina Ulusal Müzesi. Env. Nr. 547. / *Portrait of a Woman from Smyrna. Athens National Museum. Inv. Nr. 547. (S. Sağlan)*

[64] Roma Ulusal Müzesi, Env. Nr. 121221: Picciotti-Giornetti 1979: 340- 342, Nr. 203; Bartman 1999: 213- 215, Res. 191- 192; Wood 1999: 52- 55, 60- 62, Res 11- 13; Pollini 2002: 16 vd, Res. 10, 11, 14- 16.

Octavia"[65] olarak adlandırılan, normal boyutların üzerinde ve bir heykel gövdesi üzerine monte edilmek üzere yapılmış olan portredir. Smyrna portresi ile birlikte bu iki portreyi birbirine yakınlaştıran ortak özelliklerinden biri, fizyonomik benzerlikleri dışında, yüzlerindeki ifadedir. Her üç portrede de, yüzündeki hafif gülümsemeyle, kibar, entellektüel ve soylu bir Romalı kadın tasvir edilmiştir.

Velletrii ve Chalmin başları, saç stili olarak neredeyse birbirinin tekrarı denilebilecek ölçüde benzerlik gösterirler. Her iki başta da alından arkaya doğru taranan ve nodusu oluşturan bölümde, saç tutamları, sağ gözün iç köşesi hizasında bir çatal motifi oluşturmuştur. Ne yazık ki Smyrna portresinin nodus kısmı tahrip olmuştur. Ancak yatay biçimde kırılmış olan alnın üzerindeki saç kütlesine dikkatle bakıldığında, sağ gözün iç köşesi hizasında çatal motifinin yer aldığı küçük bir boşluk fark edilir. Velletrii ve Chalmin başlarında, yanlarda şakakları sınırlandıran ve arkaya doğru burkularak topuza dahil edilen saçlar, S kıvrımı şeklinde biraz gevşekçe ve birbirinden belirgin biçimde ayrı yapılmış bölümler olarak işlenmişlerdir. Smyrna portresinde bu bölüm daha basitleştirilerek işlenmiş olup, saçlar, çok az plastik biçimde, daha sadeleştirilmiş olarak belirtilmiştir. Benzer saç bukleleri Kopenhag portre büstünde de (Nr. 4, Fig. 7-8) görülmektedir. Velletrii ve Chalmin başlarında, başın arka kısmında kalan saçlar arkaya doğru toplanıp topuzu oluşturmuşken, yanlarda, nodusun her iki tarafında kalan saçlar aşağı doğru taranmış ve rulo şeklinde kıvrılarak, kulağın üst kısmından geçirilmiş, aşağı doğru taranmış saçlar da bu yatay kıvrıma dahil edilerek her iki yandan, alt kısmından topuza dahil edilmiştir. Saç stili aynı olmakla beraber bu düzenleniş, Smyrna portresinde biraz farklıdır. Nodusun her iki tarafındaki saçlar, Velletrii ve Chalmin başlarında olduğu gibi aşağı doğru değil, başın arkasından öne doğru taranmışlar ve önde, şakakları çevreleyen saç kıvrımları altında kaybolmuşlardır. Ayrıca yüzü yanlarda çevreleyen ve rulo şeklinde kıvrılıp, kulağın üzerinden geçirilerek topuza dahil edilen saçlar, diğer iki portrede olduğu gibi topuzu alttan destekleyip sararak değil, alt kısmına yakın bir yerden topuza dahil edilmiştir. Bu da göstermektedir ki, Velletrii ve Chalmin başlarındaki saç düzenlenişinin karmaşık ve incelikli düzenlenişi, Smyrna portresini yapan heykeltıraş tarafından tam olarak anlaşılamamıştır[66].

Araştırmacılar, Smyrna portresinin Octavia'ya ait olduğu konusunda son yıllarda yapılan araştırmalar ve yeni buluntular ışığında neredeyse görüş birliğine varmışlardır[67].

Velletrii, Chalmin ve Smyrna portreleri, J. Pollini[68] tarafından, Octavia'nın portre tiplerinden birinin üç repliği olarak değerlendirilmiştir. Smyrna portresi hakkında daha önceki yıllarda yapılan yayınlarda, portrenin Octavia sikkeleri ile olan benzerliğinden dolayı Octavia'yı betimliyor olabileceği ihtimali üzerinde durulmuş[69], ancak kesin olarak Octavia'ya ait olduğu iddiası tam olarak kanıtlanamadığı için bu tespite hep kuşkuyla yaklaşılmıştır. Bu durum, elbette tam olarak belirlenememiş olan Octavia ikonografisi ile ilgilidir. Ancak, son yıllarda artan örneklerle birlikte, Octavia ikonografisine dair ciddi çalışmaların da yapılmış olmasıyla, bu konuda daha sağlam kanıtlar elde edilmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu konu hala içinde soru işaretlerini barındırır.

Anadolu'da Pergamon[70] ve Miletos'da[71], MÖ 40-35 yılları arasında basılmış olan Marcus Antonius sikkeleri üzerindeki küçük boyuttaki Octavia portreleri, incelikli, ayrıntılı işlenmiş tasvirler içermez. Octavia'nın en iyi sikke portre tasviri, Berlin'de sergilenmekte olan, MÖ 40-39 yıllarında, Octavia 30'lı yaşlarında iken basılmış Auerus üzerindeki portredir[72]. Bu altın sikke üzerindeki tasvirde, Pergamon ve Miletos sikkeleri üzerindeki portrelerle benzer saç düzeni görülür. Marcus Antonius'un ölümünden sonra Octavia, sikkeler üzerinde görülmediğinden, Octavia'nın portrelerini saptamada kullanılan bütün sikkeler, bu erken sikkeler üzerindeki profiline dayanılarak yapılmaktadır. Sikkelerdeki kesin olan tek özelliği, alın üzerindeki nodus, başın tepesinden arkaya uzanan nodus örgüsü ve başın arkasında, ensenin hemen üzerindeki topuzdur. Octavia ikonografisindeki problemlerden biri de aynı saç stilinin Livia tarafından da kullanılmış olmasıdır. Her iki kadının portreleri arasındaki farklılıklar bir problem olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir[73]. Örneğin Louvre

[65] Pollini 2002: 11 vd, Res. 1-7. Top. yük. 45,5 cm.

[66] Pollini 2002: 17.

[67] V. Poulsen, H. Bartels, S. Wood, N. Kaltsas ve J. Pollini portrenin Octavia'ya ait olduğunu öne sürmüşlerdir. Bunun için bkz. V. Poulsen 1956: 12; V. Poulsen 1973: 77; Bartels 1963: 16; Wood 1999: 52, 55; Kaltsas 2002: 315, Nr. 659; Pollini 2002: 16. J. İnan ve E. Rosenbaum, portrenin Octavia'ya ait olabileceğini ya da aynı dönemde yaşamış bir kişiye ait özel bir portre olabileceğini belirtmişlerdir. Bkz. İnan/Rosenbaum 1979: 62, Nr. 8. R. Winkes, Octavia'nın Geç Augustus veya Tiberius Dönemi'nde yapılmış bir portresi olduğunu belirtmiştir. Bunun için bkz. Winkes 1995: 209.

[68] Pollini 2002: 17 vd. J. Pollini, Velletrii, Chalmin ve Smyrna portrelerinin Augustus portreleri ile olan benzerliğine dikkat çekmiştir. Velletrii portresinin, bu portreler içerisinde, gerek yüksek kalitesi, gerekse buluntu yerinin Roma'ya yakınlığı ve yüz hatlarındaki gerçekçi işleniş ile orijinal prototipe en yakın portre olduğunu belirtmiştir. Bkz. Pollini 2002: 16.

[69] Bkz. dn. 67.

[70] Pergamon cistophorosu: Banti- Simonetti 1973: 96- 100, Nr. 8-16; Sydenham 1952: 193, Nr. 1197, Lev. 29.

[71] Milet cistophorosu: Banti- Simonetti 1973: 100- 104, Nr. 17-23/2; Sydenham 1952: 193, Nr. 1198.

[72] Sydenham 1952: 193, Nr. 1200.

[73] Wood 1999: 51.

Müzesindeki bazalt portre[74] gibi pek çok portre, bazı araştırmacılar tarafından Livia, bazıları tarafından da Octavia olarak kabul edilmiştir. Başka karmaşık bir durum da aynı saç tipinin Iulia tarafından da kullanılmış olmasıdır[75]. Nodus, aynı zamanda dönemin popüler bir saç düzenleme modası olarak, pek çok özel kişinin mezar büstlerinde ve mezar rölyeflerinde de kullanılmıştır[76].

Bu modanın varlığından dolayı, bir portrenin Livia ya da Octavia'ya ait olduğunu saptamak için, en azından birkaç tane repliğinin olması ya da bir kontekste bağlı olarak bulunmuş olması gibi başka kanıtlara da ihtiyaç vardır. Bu nedenle en inandırıcı saptamalar, hem saç biçimlendirilişi hem de fizyonomik ayrıntılarda benzerlik gösteren Anadolu kökenli söz konusu portre (Nr. 5), Velletrii[77] ve Chalmin[78] portreleridir. Bu portrelerin, uzak coğrafi bölgelerde bulunmuş olması, Roma'nın yönetici sınıfından bir kadına ait olduğunu destekler. Velletrii portresinin, Augustus'un doğum yerinde[79] bulunmuş olması da, bu portrenin Octavia'ya ait olduğu savını destekler. Ayrıca saç biçimi, fizyonomik özellikleri ve profil hattı da Berlin Aureusu[80] ile benzerlik gösterir. MÖ 40-35 yıllarında basılmış, basım yeri belli olmayan, British Müzesinde bulunan Marcus Antonius Aureusu'ndaki portre[81], Smyrna, Velletri ve Chalmin portreleriyle çok büyük benzerlik gösterir. Bu üç portrenin Octavia'yı tasvir ettiğine dair bir başka kanıt, portrelerin, Octavian portreleri ile olan fizyonomik benzerliğidir[82]. Bu benzerlik en çok Velletrii portresinde ön plandadır[83]. Octavian portreleri ile olan benzerlik, Smyrna portresinde de göze çarpar. Özellikle gözlerin, yanak ve çenenin biçimlendirilişi, genel yüz ifadesi, Octavian portreleri ile kesin bir benzerlik arz eder. New York Metropolitan Müzesinde bulunan bir portre[84] gibi pek çok Octavian-Augustus portresinde benzer karakteristikleri görmek mümkündür.

Smyrna portresinde, tenin, kaş, gözkapakları, burun ve dudakların biçimlendirilişi, diğer iki portreye nazaran daha keskin hatlı ve daha kuru bir işleniş arz eder. Velletrii ve Chalmin başlarına oranla, gözaltı torbalarının işlenişi gibi daha gerçekçi özellikler gösterir. Velletrii ve Chalmin başları erken ya da orta Augustus Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Bu portrelerin Smyrna portresi ile olan fizyonomik benzerliklerine dayanarak, portrenin kesin olarak Octavia'ya ait olduğu söylenemese de, olasılıkla MÖ 30-20 yılları arasında bir tarihte, Octavia portrelerinden etkilenilerek yapılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Nr. 6: Ephesos'tan Kadın Portresi[85] (Fig. 11-13)

Baş, kabaca yontulmuş olan konik bir çıkıntıyla, giyimli bir yontu gövdesine eklenmek üzere yapılmıştır. Kadın figürünün mantosu, başının üzerine bir örtü gibi çekilmiştir. Örtünün altında, saçının üst kısmında, başına takmış olduğu kekryphalos (bone) görünmektedir. Ortadan ikiye ayrılmış olan saçlar, alnın merkezinde yanlara doğru, yanlarda ise arkaya doğru taranmış ve bu şekilde kulakların üst kısmını örten yumuşak dalgalar oluşmuştur. Dalgaların yanlarda arkaya çekilmesiyle kulakların alt kısmı açığa çıkmıştır. Kulakların arkasında, toplanmış saçlardan serbest kalarak boynun yan taraflarına düşen uzun saç bukleleri bulunmaktadır ve her iki kulağın önünde de, uç kısımları kulağa doğru kıvrılmış olan birer saç buklesi işlenmiştir. Alnı sınırlandıran saç hattı boyunca iki kısa perçem alna düşmüştür. Saçlar, başın tepesinde dış hatları örtü üzerinden belli olan oldukça yüksek bir topuz yapılarak toplanmıştır.

---

[74] Louvre Müzesi, Env. Nr. Ma 1233: Kersauson 1986: 98-99, Nr. 43. K. De Kersauson tarafından, portrenin hangi yayınlarda Livia, hangi yayınlarda Octavia olarak kabul edildiğinin yanında, tüm literatür listesi de verilmiştir.; Wood 1999: 51 vd., Res. 24-25.

[75] British Müzesi'nde sergilenmekte olan, Pergamon'da basılmış, bir yüzünde Livia, diğer yüzünde ise Iulia portresi yer alan sikke için bkz. BMC: no. 248

[76] MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen mezar rölyefleri üzerindeki nodus saç stiline örnek olarak bkz. Kockel 1993: D3, Lev. 21c., 23a-d.

[77] Roma Ulusal Müzesi, Env. Nr. 121221: Picciotti-Giornetti 1979: 340- 342, Nr. 203; Bartman 1999: 213- 215, Res. 191- 192; Wood 1999: 52- 55, 60- 62, Res 11- 13; Pollini 2002: 16 vd., Res. 10, 11, 14- 16.

[78] Pollini 2002: 11 vd., Res. 1-7.

[79] Suetonius: Augustus, I.

[80] Sydenham 1952: 193, Nr. 1200.

[81] Banti- Simonetti 1973: 93, Nr. 1.

[82] Wood 1999: 52; Pollini 2002: 22.

[83] Octavian'ın Ancona ve Louvre'da bulunan portreleri, yüz hatlarının biçimlendirilmesi ve genel ifade bakımından, akrabalık bağını ortaya koyar. Ancona portresi için bkz. Museo Archeologico Nazionale delle Marche, Env. Nr. 1: Boschung 1993: 140, Nr. 66, lev. 49; Pollini 2002: 20, res. 17- 18. Louvre portresi için bkz. Louvre Müzesi, Env. Nr. Ma 1280: Kersauson 1986: 90-91, Nr. 39, resimlerle birlikte; Boschung 1993: 129, Nr. 44, Lev. 36, 37.

[84] New York Metropolitan Müzesi, Env. Nr. 07. 286.115: Boschung 1993: 166, Nr. 140, Lev. 109.

[85] Selçuk Müzesi, Env. Nr. 97: Ephesos'ta bulunmuştur. İnce grenli beyaz mermer. Yük. 38 cm, gen. 22 cm, başın tepesinden çeneye: 28 cm. Başın ve boynun sol kısmı kırık ve eksiktir. Bu kısımda sadece sol kulak memesi, kulağın ön kısmında ve ensede birer saç buklesi korunabilmiştir. Başın yontu gövdesine bağlantısını sağlayan konik çıkıntının sol kısmı da kırık ve eksiktir. Boynun alt kenarı, çene, dudaklar, burun, gözler, kaşlar ve alnın sol bölümünde yüzeysel kopmalar vardır. Bunların dışında, yüz, boyun ve giysi üzerinde daha küçük aşınma ve kopmalar mevcuttur: İnan/Rosenbaum 1966: 122-123, Nr. 139, Lev. LXXXI. 1,2; Pollini 1993: 104, Res. 13- 14; Aurenhammer 2011: 104; Sağlan 2016: 347, dn. 9, Res. 7.

Figür 11: Ephesos'tan Kadın Portresi. Selçuk Müzesi. Env. Nr. 97. / *Portrait of a Woman from Ephesos. Selçuk Museum. Inv. Nr. 97. (S. Sağlan)*

Figür 12: Ephesos'tan Kadın Portresi. Selçuk Müzesi. Env. Nr. 97. / *Portrait of a Woman from Ephesos. Selçuk Museum. Inv. Nr. 97. (S. Sağlan)*

Yüz, ilerlemiş yaşın karakteristik özelliklerini gösterir. Alındaki deri kırışıklıkları belli edilmiş, çatılmış kaşların oluşturduğu derin dikey çizgiler vurgulanmıştır. Kalın ve ağır göz kapaklarının çevrelediği küçük gözler derine yerleştirilmiştir. Gözlerin dış köşelerinde kazayağı çizgileri belirtilmiştir. Ağır gözaltı torbaları vurgulanmıştır. Derin naso-labial hatlar, burun kanatlarından başlayarak ağız kenarlarına doğru uzanır. Belirgin elmacık kemiklerinin altında yanaklar dalgalı dikey hatlarla bölümlendirilmiştir. İlerlemiş yaşın göstergesi olan gevşek deri, özellikle yanaklarda belirtilmiştir. Geniş ağzın dudakları sıkıca kapalıdır ve ağız kenarları hafifçe aşağı sarkıktır. Çene altı sarkmıştır ve boyun üzerinde iki yatay kırışıklık çizgisi işlenmiştir.

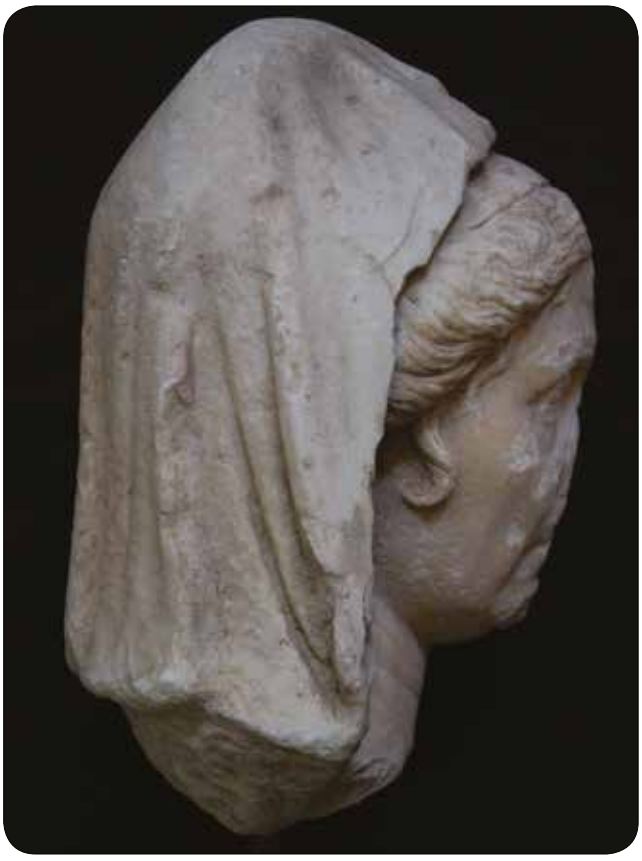
Baş, hafifçe sağına doğru dönük ve sağ omzuna doğru hafifçe eğiktir. Yüzün tahrip olmuş durumuna rağmen, özellikle sağ kısımda, örtünün altında kalan bölümler nispeten iyi korunmuştur. Derin matkap kanalları, örtüyü omuz ve boyundan ayırmıştır. Örtünün içindeki kıvrımlar, dış kısımdaki kabaca şekillendirilmiş basit kıvrımlara karşılık daha ayrıntılı ve özenli işlenmiş, derin matkap kanallarıyla ışık- gölge etkisi verilmeye çalışılmıştır.

Ağır gözkapaklı, içe çökmüş küçük gözler, alın çizgileri ve gözlerin dış köşelerindeki kazayağı çizgileri, kırışık boyun, sarkmış gerdan ve yanaklar, geniş ağız gibi karakteristik özellikler, yaşlı bir kadının portre özellikleridir. Portrenin gerçekçi işlenmiş yüz özellikleri, Roma Cumhuriyet Dönemi portre stilini yansıtır.

Alında, ortadan ikiye ayrılmış, yanlara ve arkaya doğru taranarak başın tepesinde yüksek bir topuz şeklinde toplanmış olan saçların büyük kısmı örtünün altında kalmış olmasına rağmen, yüzü çevreleyen saçların düzenlenişi, kulak önlerindeki ve arkaya düşen perçemler, Geç Hellenistik Dönem'de sıkça görülen[86] ve Geç Cumhuriyet Dönemi'nde de Romalı kadınlar arasında moda olan ve çeşitli varyasyonlarıyla karşılaşılan saç stilini hatırlatır. Bu saç düzenlemesine örnek olarak, Magnesia'da bulunmuş ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmekte olan iki kadın yontusu[87] ve Smyrna

[86] Geç Hellenistik Dönem'de kadın portre yontularında görülen saç stilleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dillon 2006: 107 vd.

[87] MÖ 99 veya MÖ 62 yılında görev yapmış olan Romalı yönetici Lucius Velerius Flaccus'un, annesi Baebia (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 550) ve eşi Saufeia'nın (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 822) onuruna Menderes Magnesiası'nda yaptırmış olduğu, normal boyutların üzerinde giyimli yontularının

Figür 13: Ephesos'tan Kadın Portresi. Selçuk Müzesi. Env. Nr. 97. / *Portrait of a Woman from Ephesos. Selçuk Museum. Inv. Nr. 97. (S. Sağlan)*

kökenli olup Atina Ulusal Müzesinde sergilenmekte olan bir kadın başı[88] verilebilir.

Ephesos portresinin saç düzenlemesine yakın bir örnek, Cartoceto bronz heykel grubu içerisinde yer alan kadın portre heykelinde de görülür[89]. Cartoceto portresinde başın arkasındaki topuz daha aşağıda, daha küçük ve Ephesos portresininkine nazaran daha gösterişsiz olsa da, genel düzenleme açısından karşılaştırılabilir. Her iki portrede de, saçların merkezde ikiye ayrılarak yanlara ve arkaya doğru düzenlenişi ve kulak önlerindeki perçemlerin biçimlendirilişi benzerlik arz eder. Kimliği tartışmalı olan Cartoceto portresi için Geç Cumhuriyet Dönemi'nden Erken Augustus Dönemi'ne kadar değişen çeşitli tarihler öne sürülmüştür[90].

Saç biçimlendirilişi açısından Ephesos portresi ile benzer bir başka portre, Ostia'da bulunmuş olan ve MÖ 1. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen, yaşlı bir kadının tasvir edildiği mermer portredir[91]. Ostia portresinde, Ephesos portresinde olduğu gibi arkaya doğru toplanmış saçlar, başın arkasında yüksek bir topuz şeklinde düzenlenmiştir. Kulak önlerindeki perçemler, Ephesos portresinden farklı olarak daha kısa ve düz bir biçimdedir.

Alna düşen kısa perçemler ve saçın tepede yüksek bir topuz şeklinde toplanması Roma Ulusal Müzesinde bulunan bir portrede[92] görülebilir. Ephesos portresinde perçemler farklıdır ve arkada toplanmış saçların, mantonun yukarı doğru çekilerek örtülmesi açısından farklı biçimdedir. Bu muhtemelen, British Müzesinde bulunan ve Kleopatra'ya ait olduğu söylenen portrenin[93] saç tipinin bir çeşitidir.

Roma'da bulunmuş olan ve MÖ 75-40 yılları arasına tarihlendirilen mezar rölyefleri üzerinde, Ephesos portresi ile benzerlik gösteren kadın figürleri mevcuttur[94]. Özellikle, Via Statilia'dan bulunmuş olan ve Kapitol Müzesinde sergilenen bir mezar rölyefindeki kadın portresi[95]; örtü, saç düzenlenişi ve ayrıca kısa perçemlerin kombinasyonuyla, Ephesos portresi ile benzerdir[96]. MÖ 50 yıllarına tarihlendirilen bu mezar rölyefi üzerindeki kadın portresi, dönemin saç modasını yansıtır. Via Statilia Rölyefi'nde, kulak önündeki perçemler Ephesos portresinde olduğu gibi kulağa doğru kıvrılmış biçimde değil, British Müzesinde bulunan ve Kleopatra'ya ait olduğu söylenen kadın portresindeki[97] gibi kulak önlerinde kendi içinde kıvrılarak aşağı doğru düşen bukleler biçimindedir.

Ephesos'ta bulunmuş olan Roma Cumhuriyet Dönemi'ne ait portreler içerisinde iki örnekle temsil edilen kadın portrelerinden biri olan portrenin büyük olasılıkla Romalı bir matronu (olgun, evli kadın) temsil ettiği söylenebilir. Diğer kadın portresi (Nr. 7, Fig. 14-15), envanter

yazıtları olmasa, Hellenistik tanrıça yontularından ayırt etmek imkansızdır. Baebia ve Saufeia yontuları için bkz. Pinkwart 1973: 149- 60.

[88] Atina Ulusal Müzesi, Env. Nr. 363: Collignon 1911: 312-313, Res. 198; Hekler 1912: Lev. 66; Laurenzi 1941: Nr. 91, 128, Lev. 36. 91; Hafner 1973: 36, dn. 26; Vincent 1991: 166 vd.; Kaltsas 2002: Nr. 608, 288; Dillon 2006: 112, Res. 53.

[89] Ancona, Museo Archeologico Nazionale delle Marche: Knauer 1990: 283, 290 vd.; Pollini 1993: 429 vd., Res. 6- 9.

[90] Cartoceto heykel grubunun tarihlendirilmesi için bkz. Pollini 1993: 426, dn. 19.

[91] Ostia Müzesi, Env. Nr. 63: Vessberg 1941: 251, Lev. 100; Pollini 1993: 437, dn. 72, Lev. 15, 16.

[92] Roma Ulusal Müzesi, Env. Nr. 52875: Vessberg 1941: 285, Lev. 96. 2; Felletti Maj 1953: 37, Nr. 50, Res. 50; Bartman 1999: 34, Res. 29, 30.

[93] British Müzesi, Env.Nr. 1873: Michalowski 1932: 48 vd., Res. 33-34; Vessberg 1941: 285, Lev. 98.

[94] Roma'da bulunan ve Ephesos portresi ile karşılaştırılabilecek mezar rölyefleri için bkz. Kockel 1993: A5 (Lev. 5.a), A6 (Lev. 6, a. b), A10 (Lev. 6, c), B8 (Lev. 15.d, Lev. 16. c).

[95] Roma, Kapitol Müzesi, Env. Nr. 2142: Vessberg 1941: Lev. 28; Linfert 1976: 151, Nr. 15, dn. 600 (en geç MÖ 50); Goette 1989: 109, Nr. Ab 16 (MÖ 1. yüzyıl ortası); Kockel 1993: 63, 64, 94, 95, B1, Lev. 10a, 14a.b, B (MÖ 50). Karşılaştırma için bkz. İnan/Rosenbaum 1966: 14.

[96] Karşılaştırma için bkz. İnan/Rosenbaum 1966: 14.

[97] British Müzesi, Env.Nr. 1873: Michalowski 1932: 48 vd., Res. 33, 34; Vessberg 1941: 285, Lev. 98.

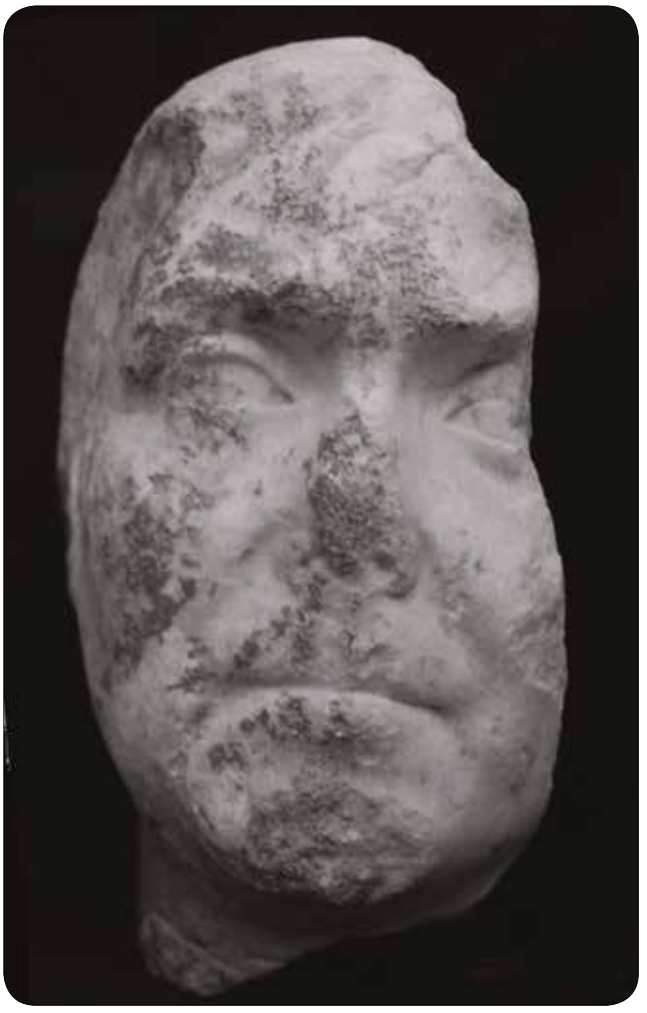
kayıtlarından edinilen bilgiye göre, Selçuk Müzesi'nin tiyatrodan stadyuma uzanan antik yolda yaptığı kazılar esnasında bulunmuştur. Kırık halde olmasına rağmen, M. Aurenhammer'in de belirttiği üzere, aynı modelin iki kopyası olduklarını düşündürecek şekilde benzerlikler gösterir[98]: alındaki, şakaklardaki ve kulakların arkasında kalan kısımda, boyundaki buklelerin gösterildiği saç stili, başı ve arkada topuz şeklinde toplanan saçı saran örtü ile manto kostümü her iki portrede de benzerdir.

Yüzün tahrip olmuş durumu, kesin tarihlendirmeyi oldukça güçleştirmektedir. Bununla birlikte, portrenin Cumhuriyet Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür. J. İnan ve E. Rosenbaum, Ephesos portresinin yapım tarihi için MÖ 75-25 yılları arasını önermişlerdir[99]. Ancak özellikle kulak önlerinde ve alındaki perçemlerin işlenmiş olması, genellikle MÖ 1. yüzyılın ilk yarısından itibaren yapılmış olan portrelerde görüldüğünden, MÖ 50-25 yılları arasında bir tarih, Ephesos portresi için daha uygun görünmektedir.

Nr. 7: Ephesos'tan Kadın Portre Parçası[100] (Fig. 14-15)

Normal boyutlarda yapılmış olan baş, orta yaşlarda bir kadını tasvir etmektedir. Boyun ve burun hattından, başın hafifçe soluna doğru eğilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kırılmış ve tahrip olmuş başın yüz kısmı nispeten sağlamdır. Çok küçük bir bölümü korunmuş olan saçların, ortadan ayrılmış ve arkaya doğru taranmış olduğu anlaşılmaktadır. Kulak önünde ucu kulağa doğru kıvrılmış bir saç buklesi işlenmiştir. Alnın sağ kısmında bir saç perçemi dikkat çeker. Ensede, kulağın arkasında kalan kısımda, bir saç perçemi vardır. Başın arkasının şekillendirilişinden, başın örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Baş, ayrı olarak çalışılmış ve giyimli bir yontu gövdesi üzerine yerleştirilmek üzere yapılmış olmalıdır.

Tahrip olmuş durumuna rağmen, oval ve dolgun işlenmiş yüzün genel özellikleri anlaşılabilmektedir. İlerlemiş yaş ve ciddiyet işareti olarak kaşların arasındaki iki dikey çizgi belirtilmiştir. Derine yerleştirilmiş gözler, kalın ve ağır gözkapakları tarafından çevrelenmiştir. Göz kenarlarında kazayağı çizgileri belirtilmiştir. Derin naso-labial hatları, burun kanatlarından ağız kenarlarına doğru iner. Sıkıca kapalı ağzın dudak konturlarının, ilerlemiş yaşı vurgulamak üzere belirgin yapılmamış olduğu görülmektedir. Ağız kenarları aşağı doğru hafifçe düşüktür. Ağız kenarlarından çeneye doğru inen içbükey hatlar küçük çeneyi vurgular. Çene altı ve boyunda deri yağlanma ve sarkmaları belirtilmiştir. Boynun korunan kısmında Venüs halkası olarak adlandırılan yatay bir kırışıklık çizgisi görülür.

Figür 14: Ephesos'tan Kadın Portresi. Selçuk Müzesi. Env. Nr. 64. 8 82. / *Portrait of a Woman from Ephesos. Selçuk Museum. Inv. Nr. 64. 8. 82. (S. Sağlan)*

Selçuk Müzesinin Ephesos'ta yapmış olduğu Stadium Caddesi kazılarında bulunmuş olan bu kadın başı, gerçekçi işlenmiş yüz özellikleriyle, ilerlemiş yaşlarda bir kadının portresidir. Fazlasıyla tahrip olmuş durumuna ve parça halinde bulunmuş olmasına rağmen, Ephesos'ta bulunmuş olan bir başka kadın portresi ile (Nr. 6, Fig. 11-13) açık bir şekilde aynı karakteristik özelliklere sahiptir. Her iki portrede de ortadan ayrılmış ve arkaya doğru taranmış olan ve alındaki, şakaklardaki ve ensedeki buklelerin benzer biçimde gösterildiği saç stili benzerdir.

[98] Aurenhammer 2011: 104.

[99] İnan/Rosenbaum 1966: 123.

[100] Selçuk Müzesi, Env. Nr. 64. 8. 82: Efes Müzesinin, 1982 yılında, tiyatrodan stadyuma uzanan antik yolda yaptığı kazılar esnasında bulunmuştur. İnce grenli beyaz mermer. Yük. 26 cm; Gen. 16 cm. Parça halinde bulunmuş olan kadın başı, boynun ortasından diyagonal olarak kırılmıştır. Yüzün ve başın sol tarafı, alnın, sol kaş, göz ve yanağın bir kısmını içine alacak şekilde kırık ve eksiktir. Başın sağ kısmında da büyük bir parça kopmuştur. Sağ kulak ve burun kırıktır. Çene ve dudaklar aşınmıştır. Bunların dışında, yüzün ve boynun çeşitli yerlerinde ikincil derecede aşınma ve kopmalar mevcuttur. Başın arka kısmının düzleştirilmiş olması, örtünün ayrı olarak eklenmiş olduğunu göstermektedir: Aurenhammer 2011: 104, Res. 7. 5; Sağlan 2016: 347, dn. 10, Res. 8.

Figür 15: Ephesos'tan Kadın Portresi. Selçuk Müzesi. Env. Nr. 64. 8 82. / *Portrait of a Woman from Ephesos. Selçuk Museum. Inv. Nr. 64. 8. 82. (S. Sağlan)*

Dudaklar, ağız çevresi ve gözlerin işlenişinde de her iki portrenin aynı kişiyi betimliyor olduğunu gösterir çarpıcı benzerlikler bulunur. Ancak bu portrede, diğer Ephesos portresinin (Fig. 11- 13) yıpranmış yüzüne karşılık, bu özellikler biraz daha yumuşatılarak belirtilmiştir[101]. Parça halinde bulunmuş olan bu portrede örtü, ayrı olarak eklenmiş olmalıdır.

M. Aurenhammer'in de öne sürdüğü üzere[102], Anadolu'daki Roma Cumhuriyet Dönemi'ne ait kadın portreleri içerisinde, büyük olasılıkla aynı kadını tasvir eden iki adet matron portresi ile ilk kez bu örneklerde karşılaşılmıştır. Bu bakımdan Ephesos'ta bulunmuş olan bu kadın portreleri özel bir önem arz eder. Ancak epigrafik kanıtların olmayışı, Aynı şekilde, diğer portrede olduğu gibi, bu portre için de MÖ 50-25 yılları arasındaki bir tarih uygun görünmektedir.

[101] Aurenhammer 2011: 104.

[102] Aurenhammer 2011: 104.

SONUÇ

Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze ulaşan kadın portreleri, Roma'nın hükmettiği tüm coğrafyalarda olduğu gibi Anadolu'da da, erkek portrelerine oranla sayıca çok azdır. Tespit edilen Anadolu kökenli Cumhuriyet Dönemi kadın portreleri genel olarak değerlendirildiğinde, erkek portrelerinden farklı olarak az çok idealize edilmiş olan portrelerin yoğunluğu dikkat çeker. Buna göre; Nr. 1-5 arası portreler (Fig. 1-10), Cumhuriyet portre geleneğine bağlı olmakla birlikte farklı derecelerde idealizasyonu da barındırırlar. Özellikle erken dönem örneklerinde, Dorylaion'da bulunmuş genç kız portresinde (Nr. 1, Fig. 1, 2) olduğu gibi gerçek fizyonomik özellikleri bulmak zordur.

Cumhuriyet Dönemi'nde kadınlar portrelenirken kişisel özellikler pek dikkate alınmamış, sadece zamanın hakim olan kadın saç modası uygulanmıştır. Kadın portrelerinde fizyonomik içerikli ayrıntılar daha çok MÖ 1. yüzyılın ortalarına doğru ve özellikle de Caesar Dönemi ve sonrasında gösterilmeye başlanmıştır[103]. Ephesos'ta bulunmuş olan biri yaşlı (Nr. 6, Fig. 11-13), diğeri daha genç (Nr. 7, Fig. 14,15) olarak tasvir edilmiş iki kadın portresi, "Veristik"[104] olarak nitelendirilen keskin gerçekçi özellikleriyle bu etkiyi yansıtır[105]. Yaşlılığın tüm işaretlerinin belirtilmiş olduğu. Ephesos portrelerinin (Nr. 6-7) benzer göz ve ağız çevresi ve daha da önemlisi benzer saç düzenlenişi ile aynı kişiyi tasvir ediyor olma olasılığı yüksektir. Başı örtülü olarak işlenmiş bu portreler, Anadolu'da bulunmuş olan Roma Cumhuriyet Dönemi'ne ait bilinen ilk matron portreleridir.

Yunan kadın yontularında çok az saç stili vardır ve düzenlenişleri oldukça basittir. Roma Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze ulaşan kadın portrelerinde ise saç biçimleri geniş bir çeşitlilik arz eder ve çok özenli tasarlanma eğilimi vardır[106]. Bu da, Cumhuriyet Dönemi kadınlarının saç biçimlerinin kendine özgü olduğu olarak yorumlanabilir. Fulvia, Octavia, Livia portrelerinde görülen nodus saç tipi gibi birden fazla kişide görülen genel bir stil bulunabilir fakat doğrudan tekrarın olduğu örnekler çok azdır. Bu, kişilik sahibi bir Romalı aristokrat kadının, komşusunun saç stilini kopyalamaktan kaçındığı anlamında yorumlanabilir[107].

[103] V. Kockel, MÖ 1. yüzyılın ilk yarısından Erken Augustus Dönemi'ne kadar tarihlendirilen mezar rölyefleri üzerindeki kadın portrelerini detaylı olarak değerlendirmiştir. Bkz. Kockel 1993

[104] Verizm: Sanatsal anlatımda, öznenin idealize edilmeye çalışılmasının tam karşıtı olarak onun olduğu gibi, gerçek haliyle aktarılmasıdır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Richter 1955: 39 vd.; Smith 1981: 26.

[105] Anadolu'da bulunmuş olan veristik stilde işlenmiş portreler için bkz. Sağlan 2016: 345 vd. Res. 1a-8.

[106] Dillon 2006: 104.

[107] Bartman 1999: 31.

Anadolu'nun nodus saç stili ile tanışması, MÖ 40'lı yıllarda, Anadolu'da basılan sikkeler üzerindeki portreler vasıtasıyla izlenebilir[108]. Böylece, Roma hâkimiyeti altındaki Phrygia'da basılan Fulvia sikkeleri ile nodus saç biçimini öğrenmiş, Octavia ve daha sonra da Livia'nın portrelerinden etkilenerek, Anadolu'lu kadınlar da bu saç biçiminin, Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren, kendilerine göre varyasyonlarını uygulamışlardır[109]. Değerlendirmeye aldığımız portrelerden Nicomedia (Nr. 2, Fig. 3, 4), Sinope (Nr. 3, Fig. 5, 6), Smyrna (Nr. 5, Fig. 9, 10) ve Anadolu kökenli olup, buluntu yeri kesin olarak bilinmeyen Kopenhag portresinde (Nr. 4, Fig. 7, 8), nodus biçiminin farklı uygulamaları karşımıza çıkar. Burada toplu olarak ele alınan bu az sayıdaki örnek de göstermektedir ki nodus saç biçimi, MÖ 40-20 yıllarında Anadolu'da kadınlar tarafından en çok tercih edilen, en popüler saç modası olmuştur.

Dorylaion portresinde (Nr. 1, Fig. 1-2) ise, Erken Hellenistik Dönem'de görülmeye başlanan "Melonenfrisur" stilinin kullanılmaya devam edildiği görülür[110].

Nicomedia (Nr. 2, Fig. 3-4), Sinope (Nr. 3, Fig. 5-6), Kopenhag (Nr. 4, Fig. 7-8) ve Smyrna (Nr. 5, Fig. 9-10) portreleri, ortak stilistik özellikleri yanısıra, fizyonomilerinde görülen yakınlıkla da dikkat çekicidirler. Bu da yine "zaman yüzü" fenomeni ile ilgili olmalıdır[111]

Özetle söylemek gerekirse, Anadolu'da bulunmuş olan ve sayıca çok az örnekle temsil edilen Roma Cumhuriyet Dönemi portreleri, bu dönemin genel karakteristiğini yansıtırlar. Anadolu'da Hellenistik geleneğin mirasçısı Anadolulu ustalar tarafından şekillendirilmiş olan bu portrelerin ne yazık ki çok azı bilimsel kazılarda bulunmuştur. Cumhuriyet Dönemi'ne ait yazıtlı kaidelerin varlığı, Anadolu'da çok sayıda portrenin yapılmış olduğunun delilidir. Gelecekte yapılacak olan bilimsel kazılarda ortaya çıkarılması muhtemel olan portreler, atölye problemine ışık tutabilecek ve hatta belki de stilistik gelişimleri açısından saptamalar yapılabilmesine imkan sağlayacaklardır.

[108] Fulvia sikkeleri için bkz. Kockel 1993: Fig. 46, dn. 40.

[109] Livia portrelerinin tam bir dökümünü yapabilmek, hem Livia'nın Iulius- Claudius bağlantılarından dolayı –Octavia ve Iulia'da da benzer saç stili ve fiziksel özelliklerin görülmesi vs.- hem de Livia'nın özelliklerini kendi kişisel portrelerinde yansıtmak isteyen, ona benzemek isteyen Livia'nın çağdaşı özel portrelerin varlığından dolayı karışık bir durumdur. Bu konu ilk olarak P. Zanker tarafından "Zeitgesicht" olarak ele alınmıştır (Zanker 1982: 307 vd.). Münih Residence Müzesi, Env. Nr. P I 58: V. Poulsen, 1968b: 12, Res 4-6; Bartman 1999: 222-3, App.C. no. 10.

[110] Dillon 2006: 104.

[111] Bkz. dn. 109.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

AKURGAL, E. / BUDDE, L. 1956a.
Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Sinope. Ankara.

AKURGAL, E. / BUDDE L. 1956b.
"Sinop Kazıları/ Die Ausgrabungen von Sinope", Türk Arkeoloji Dergisi VI/1: 1- 14.

ANTI, C. 1929.
"Ein Porträt der Berenike aus Kyrene", Die Antike V: 6-22.

AURENHAMMER, M. 2011.
"Late Hellenistic and Early Roman Imperial Portraits from Ephesos": Roman Sculpture in Asia Minor (Eds. F. D'Andria/I. Romeo). Portsmouth: 101- 115.

BANTI, A. /SIMONETTI, L. 1973.
Da Marco Antonio alla Famiglia Licinia. CNR II. Firenze.

BARTELS, H. 1963.
Studien zum Frauenporträt der augusteischen Zeit: Fulvia, Octavia, Livia, Julia. München.

BARTMAN, E. 1999.
Portraits of Livia: Imaging the Imperial Woman in Augustan Rome. Cambridge.

BERNOULLI, J. J. 1969.
Römische Ikonographie 2. Die Bildnisse der römischen Kaiser und ihrer Angehörigen 1. Das julisch-claudische Kaiserhaus. Hildesheim.

BOL, P./ ALLROGGEN-BEDEL, A. 1989.
Forschungen zur Villa Albani. Katalog der Antiken Bildwerke I. Berlin.

BOSCHUNG, D. 1993.
Die Bildnisse des Augustus. Das römische Herrscherbild 2. Berlin.

BOSCHUNG, D. 2002.
Gens Augusta. Münih.

COLLIGNON, M. 1911.
Les Statues Funéraires Dans L'Art Grec. Paris.

CRAWFORD, M. 1974.

Roman Republican Coinage. Cambridge.

CURTIUS, L. 1933.

"Ikonographische Beiträge zum Porträt der römischen Republik und der julisch-claudischen Familie: IV Kleopatra, VII. Philopator", RM 48: 182-243.

DAEHNER, J. 2008.

Die Herkulanerinnen. Geschichte, Kontext und Wirkung der antiken Statuen in Dresden. München.

DILLON, S. 2006.

Ancient Greek Portrait Sculpture: Contexts, Subjects and Styles. Cambridge.

DÖRNER, F. K. 1941.

Inschriften und Denkmäler aus Bithynien, Istanbul Forschungen 14. Berlin.

ERKOÇ, S. 2013.

"Anadolu'daki Iulius-Claudius'lar Dönemi Portreleri: Hellenistik Geleneğin İzleri?", Cedrus I: 219- 240.

FELLETTI-MAJ, B. M. 1953.

Museo Nazionale Romano. I Ritratti. Roma.

FITTSCHEN, K. / ZANKER, P. 1985.

Der römischen Porträts in den capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlunger der Stadt Rom, I. Kaiser und Prinzenbildnisse. Rome.

FITTSCHEN, K. 2001.

"Von Einsatzbüsten und freistehenden Büsten: zum angeblichen Bildnis der "Keltenfürstin Adobogiona aus Pergamon", Rome et ses provinces: Festschrift Jean Ch. Balty. Bruxelles: 109- 117.

GIULIANO, A. 1959.

La ritrattistica dell'Asia Minore dall'89 a.C. al 211 d.C. Roma.

GKIKAKI, M. 2011.

Die weiblichen Frisuren auf den Münzen und in der Großplastik zur Zeit der Klassik und des Hellenismus. Typen und Ikonologie (Yayınlanmamış Doktora Tezi.) Würzburg.

GOETTE, H.R. 1989.

Studien zu römischen Togadarstellungen. Mainz am Rhein.

GÖRKAY, K. 2006

"The Marble Portrait of a Young Girl in the Turgut Tokuş Collection in Ankara", Patronus: (Eds. Kadıoğlu, M. / Öztepe, E.). Istanbul: 171- 178.

GROSS, W.H. 1962.

Iulia Augusta: Untersuchungen zur Grundlegung einer Livia-Ikonographie. Göttingen.

HAFNER, G. 1973.

Späthellenistische Bildnisplastik. Roma.

HEKLER, A. 1912.

Die Bildniskunst der Griechen und Römer. Stuttgart.

HIESINGER, U. W. 1973.

"Portraiture in the Roman Republic", ANRW I.4: 805-825.

HÜBNER, G. 1986.

"Der Porträtkopf, Überlegungen zu pergamenischer Porträtplastik vom 2. Jh. v. Chr. bis in augusteische Zeit", AvP 15, Teil. 1. Die Stadtgrabung, Das Heroon. Berlin.

İNAN, J. / ROSENBAUM, E. 1966.

Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor. London.

İNAN, J. / ROSENBAUM, E. 1979.

Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei. Mainz am Rhein.

JOHANSEN, F. 1994.

Roman Portraits I (Catalogue). Ny Carlsberg Glyptotek. Copenhagen.

KALTSAS, N. 2002.

Sculpture in the National Archaeological Museum. Athen.

KERSAUSON, K. 1986.

Musée du Louvre. Catalogue des portraits romains, I: Portraits de la République et d'époque Julio- Claudienne. Paris.

KLEINER, D. E. E. 1992.
Roman Sculpture. London.

KNAUER, E. R. 1990.
"Multa egit cum regibus et pacem confirmativ. The Date of the Equestrian Statue of Marcus Aurelius", RM 97: 277- 305.

KOCKEL, V. 1993.
Porträtreliefs stadtrömischer Grabbauten. Mainz am Rhein.

LAURENZI, L. 1941.
Ritratti Greci, Quaderni per la studio dell'archaologia, diretti de R. Bianchi Bandinelli. 3- 5, Firenze. Sansani.

LINFERT, A. 1976.
Kunstzentren hellenistischer Zeit. Wiesbaden.

LIPPOLD, G. 1936.
Skulpturen des vaticanischen Museums III.1. Berlin.

MICHALOWSKI, C. 1932.
Les Portraits Hellénistiques et Romains, Délos XIII. Paris.

ÖZGAN, R. 1999.
Die Skulpturen von Stratonikeia, AMStud 32. Bonn.

ÖZGAN, R. 2013.
Roma Portre Sanatı I. İstanbul

PICCIOTTI-GIORNETTI, V. 1979.
Museo Nazionale Romano, Le Sculture I (Ed. A. Giuliano). Rome: 340- 342.

PINKWART, D. 1973.
"Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia am Mäander", AntP 12: 149- 159.

POLLINI, J. 1993.
"The Cartoceto Bronzes: Portraits of a Roman Aristocratic Family of the Late First Century B.C.", AJA 97/3: 423- 446.

POLLINI, J. 2002.
"A New Portrait of Octavia and the Iconography of Octavia Minor and Julia Maior", RM 109: 11- 42.

POULSEN, F. 1951.
Catalogue of Ancient Sculpture in the Ny Carlsberg Glyptotek. Copenhagen.

POULSEN, V. 1956.
"Portætter Af Augustus' Fædre", Meddelelser Fra Ny Carlsberg Glyptotek 13: 3- 21.

POULSEN, V. 1968a.
Ein Meisterwerk römischer Bildniskunst, JbBerlMus 10: 5- 13.

POULSEN, V. 1968b.
"Drei antike Skulpturen im Residenzmuseum München", MüJb 19: 9- 28.

POULSEN, V. 1973.
Les Portraits Romains I: République et Dynastie Julienne. Copenhague.

RADT, W. 1975.
"Pergamon", AA 1975: 356- 371.

RICHTER, G.M.A. 1955.
"The Origin of Verism in Roman Portraits", JRS 45: 39- 46.

RIDGWAY, B. S. 2001.
Hellenistic Sculpture I. Wisconsin.

ROBINSON, D.M. 1939.
Anatolian Studies Presented to W. H. Buckler. Manchester.

ROSENBAUM, E. 1960.
A Catalogue of Cyrenaican Portrait Sculpture. London.

SAĞLAN, S. 2012
Anadolu'da Roma Cumhuriyet Dönemi Portreleri (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya.

SAĞLAN, S. 2016
"Anadolu'da Roma Cumhuriyet Dönemine Ait Veristik Stilde İşlenmiş Portreler", SEFAD 35: 343-378.

SMITH, R.R.R. 1981.
"Greeks, Foreigners and Roman Republican Portraits", JRS 71: 24- 38.

SMITH, R.R.R. 1988.
Hellenistic Royal Portraits. Oxford.

STANWICK, P. E. 2002.
Portraits of the Ptolemies. Greek Kings as Egyptian Pharaohs. Texas.

SUETONIUS, Augustus, 1914.
Suetonius, çev. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library. London.

SYDENHAM, E.A. 1952.
The Coinage of the Roman Republic. London.

TOYNBEE, J. 1978.
Roman Historical Portraits. London.

TRILLMICH, W. 1976.
Das Torlonia Mädchen. Göttingen.

VERMEULE, C. 1968.
Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor. Cambridge.

VESSBERG, O. 1941.
Studien zur Kunstgeschichte der römischen Republik. Leipzig.

VINCENT, J. 1991.
Le monde des Anciens vu par les artistes Grecs. Bruxelles.

VOLLENWEIDER, M. L. 1972.
Die Porträtgemmen der römischen Republik I. Mainz.

VORSTER, C. 2004.
Katalog der Skulpturen / Vatikanische Museen, Museo Gregoriano Profano ex Lateranense 2. Wiesbaden.

WEST, R. 1933.
Römische Porträtplastik. München.

WINKES, R. 1988.
"Bildnistypen der Livia", Ritratto ufficiale e ritratto private: Atti della II Conferenza internazionale sul ritratto romano, Roma, 26-30 settembre 1984 (Ed. N. Bonacasa, G. Rizza). Roma: 555- 561.

WINKES, R. 1995.
Livia, Octavia, Julia. Porträts und Darstellungen. Archaeologica Transatlantica 13. Louven.

WOOD, S. 1999.
Imperial Women. A Study in Public Images, 40 B.C.-A.D. 68, Mnemosyne Supplementum 194. Leiden.

ZANKER, P. 1982.
"Herrscherbild und Zeitgesicht", Römische Porträt: Wege zur Erforschung eines gesellschaftlichen Phanomens, Wissenschaftliche Konferenz 12-15 Mai 1981, 2/3, Berlin: 307- 312.

ZANKER, P. 1983.
"Zur Bildnisrepräsentation führender Männer in mittelitalischen und campanischen Städten zur Zeit der späten Republik und der julisch-claudischen Kaiser", Les 'Bourgeoisies" Municipales Italiennes aux II. at I. Siecles av. J.-C.: 251- 266.

ZIEGLER, D. 2000.
Frauenfrisuren der römischen Antike: Abbild und Realität. Berlin.